

भारत शासन
विधि व न्याय मंत्रालय

औषधिद्रव्य व सौंदर्यप्रसाधन अधिनियम, १९४०

(सन १९४० चा अधिनियम क्रमांक २३)

[१ मार्च १९८९ रोजी यथाविद्यमान]

The Drugs and Cosmetics Act, 1940

(Act No. 23 of 1940)

[As in force on the 1st March, 1989]

संचालक, मुद्रण व लेखनसामग्री, महाराष्ट्र शासन यांनी
भारत सरकारच्या वतीने मुद्रित व प्रकाशित केले

१९९१

[किंमत रु. ५. ७५]

प्राक्कथन

या आवृत्तीत, दिनांक १ मार्च, १९८९ रोजी यथाविद्यमान असलेला दि ड्रग्स अँड कॉस्मेटिक्स ॲक्ट, १९४० याचा मराठीतील प्राधिकृत पाठ दिलेला आहे. हा पाठ भारताचे राज्यसभे, असाधारण, भाग बारा, अनुभाग १, खंड १, अंक २, दिनांक ९ जुलै, १९९० यात पृष्ठ ७२ ते १०६ मध्ये प्रकाशित करण्यात आला होता. हा प्राधिकृत मराठी पाठ, प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३ याचा कलम २, खंड (क) अन्वये राष्ट्रपतींच्या प्राधिकाराने प्रकाशित करण्यात आला होता आणि अशा रीतीने प्रकाशित करण्यात आल्यानंतर हा पाठ, उक्त अधिनियमाचा प्राधिकृत मराठी पाठ म्हणून समजण्यात आला आहे.

नवी दिल्ली
दिनांक ९ जुलै, १९९०.

व्ही. एस. रामादेवी,
सचिव, भारत सरकार.

PREFACE

This edition of The Drugs and Cosmetics Act, 1940 as on the 1st March 1989 contains the authoritative text of that Act in Marathi which was published in the *Gazette of India*, Extraordinary, Part XII, Section 1, No. 1, Vol. 2, dated 9th July 1990 on pages 72 to 106.

This authoritative text was published under the authority of the President under section 2, clause (a) of The Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 and on such publication it became the authoritative text of that Act in Marathi.

New Delhi, 9th July 1990

V. S. RAMADEVI,
Secretary to the Government of India.

औषधिद्रव्य व सौंदर्यप्रसाधन अधिनियम, १९४०

विशोधन अधिनियम व अनुकूलन आदेश यांची सूची

१. निरसन आणि विशोधन अधिनियम, १९४९ (१९४९ चा ४०).
२. विधि अनुकूलन आदेश, १९५०.
३. भाग ख राज्य (विधि) अधिनियम, १९५१ (१९५१ चा ३).
४. औषधिद्रव्य (विशोधन) अधिनियम, १९५५ (१९५५ चा ११).
५. औषधिद्रव्य (विशोधन) अधिनियम, १९६० (१९६० चा ३५).
६. औषधिद्रव्य (विशोधन) अधिनियम, १९६२ (१९६२ चा २१).
७. औषधिद्रव्य आणि सौंदर्यप्रसाधन (विशोधन) अधिनियम, १९६४ (१९६४ चा १३).
८. औषधिद्रव्य आणि सौंदर्यप्रसाधन (विशोधन) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा १९).
९. औषधिद्रव्य आणि सौंदर्यप्रसाधन (विशोधन) अधिनियम, १९८२ (१९८२ चा ६८).

औषधिद्रव्य व सौंदर्यप्रसाधन अधिनियम, १९४०

कलमांचा क्रम

कलमे

प्रकरण १ ले

प्रारंभिक

१. संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ.
२. इतर कायदे लागू होण्यास आडकाठी नाही.
३. व्याख्या.
- ३क. जम्मू व काश्मीर राज्यात अंमलात नसलेला कोणताही कायदा किंवा अस्तित्वात नसलेला कोणताही कार्याधिकारी यासंबंधीच्या निर्देशांचा अन्वयार्थ लावणे.
४. विषारी पदार्थासंबंधीचे गृहीतक.

प्रकरण २ रे

औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ, केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा आणि औषधिद्रव्य समंत्रक समिती

५. औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ.
६. केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा.
७. औषधिद्रव्य समंत्रक समिती.
- ७क. कलमे ५ आणि ७ आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांना लागू न होणे.

प्रकरण ३ रे

औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची आयात

८. दर्जाची मानके.
९. गैरछापाची औषधिद्रव्ये.
- ९क. भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये.
- ९ख. बनावट औषधिद्रव्ये.
- ९ग. गैरछापाची सौंदर्यप्रसाधने.
- ९घ. बनावट सौंदर्यप्रसाधने.
१०. विवक्षित औषधिद्रव्ये किंवा सौंदर्यप्रसाधने यांच्या आयातीस मनाई.
- १०क. औषधिद्रव्यांच्या व सौंदर्यप्रसाधनांच्या आयातीला लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.
११. सागरी सीमाशुल्कासंबंधीचा कायदा लागू करणे आणि सीमाशुल्क अधिकाऱ्यांच्या शक्ती.
१२. केंद्र शासनाची नियम करण्याची शक्ती.
१३. अपराध.
१४. अधिहरण करणे.
१५. अधिकारिता.

प्रकरण ४ थे

औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची निमित्ती, विक्री व वितरण

१६. दर्जाची मानके.
१७. गैरछापाची औषधिद्रव्ये.
- १७क. भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये.

कलसे

- १७ख. बनावट औषधिद्रव्ये.
- १७ग. गैरछापाची सौंदर्यप्रसाधने.
- १७घ. बनावट सौंदर्यप्रसाधने.
१८. विवक्षित औषधिद्रव्ये व सौंदर्यप्रसाधने यांच्या विक्रीस मनाई.
- १८क. निर्माणकाचे नाव, इत्यादी उघड करणे.
- १८ख. अभिलेख जतन करणे व माहिती सादर करणे.
१९. प्रतिकथने.
२०. शासकीय विश्लेषक.
२१. निरीक्षक.
२२. निरीक्षकांच्या शक्ती.
२३. निरीक्षकांची कार्यपद्धती.
२४. औषधिद्रव्ये किंवा सौंदर्यप्रसाधने कोठे बनवली किंवा ठेवली जातात ते ठिकाण उघड करणे व्यक्तींना बंधनकारक.
२५. शासकीय विश्लेषकांचे अहवाल.
२६. औषधिद्रव्यांच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनांच्या खरेदीदारास त्याची चाचणी किंवा विश्लेषण करवून घेणे शक्य.
- २६क. औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची निर्मिती, इत्यादींना लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.
२७. या प्रकरणाचे उल्लंघन करून औषधिद्रव्यांची निर्मिती करणे, विक्री करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.
- २७क. या प्रकरणाचे उल्लंघन करून सौंदर्यप्रसाधनांची निर्मिती करणे, विक्री करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.
२८. निर्माणकाचे नाव, इत्यादी उघड न करण्याबद्दल शिक्षा.
- २८क. दस्तऐवज, इत्यादी न ठेवण्याबद्दल आणि माहिती उघड न करण्याबद्दल शिक्षा.
- २८ख. कलम २६क चे उल्लंघन करून औषधिद्रव्यांची किंवा सौंदर्यप्रसाधनांची निर्मिती करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.
२९. जाहिरातीसाठी शासकीय विश्लेषकांच्या अहवालाचा वापर करण्याबद्दल शिक्षा.
३०. नंतरच्या अपराधांबद्दल शिक्षा.
३१. अधिहरण करणे.
- ३१क. शासकीय विभागांना उपबंध लागू असणे.
३२. अपराधांची दखल घेणे.
- ३२क. निर्माणक, इत्यादींवर खटला भरण्याची न्यायालयाची शक्ती.
३३. नियम करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.
- ३३क. हे प्रकरण आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा यूनानी औषधिद्रव्यांच्या बाबतीत लागू नसणे.

प्रकरण ४ थे-क

आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि यूनानी औषधिद्रव्यांच्या संबंदातील उपबंध

- ३३ख. प्रकरण ४ थे-क लागू असणे.
- ३३ग. आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि यूनानी औषधिद्रव्ये तंत सलागार संबद्ध.
- ३३घ. आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि यूनानी औषधिद्रव्ये संमंत्रक समिति.
- ३३ड. गैरछापाची औषधिद्रव्ये.
- ३३डड. भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये.
- ३३डक. बनावट औषधिद्रव्ये.

(तीन)

कलमे

- ३३ड.ड.ख. आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्यांची विक्रीकरता निर्मिती करण्याबाबत विनियमन.
३३ड.ड.ग. विवक्षित आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीस आणि विक्रीस मनाई.
३३ड.ड.घ. आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांची निर्मिती, इत्यादींना लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.
३३च. शासकीय विश्लेषक.
३३छ. निरीक्षक.
३३ज. कलमे २२, २३, २४ व २५ यांचे उपबंध लागू असणे.
३३झ. या प्रकरणाचे उल्लंघन करून आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांची निर्मिती करणे, विक्री करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.
३३ञ. नंतरच्या अपराधांबद्दल शिक्षा.
३३ट. अधिहरण करणे.
३३ठ. शासकीय विभागांना उपबंध लागू असणे.
३३ड. अपराधांची दखल घेणे.
३३ढ. नियम करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.
३३ण. पहिली अनुसूची विशोधित करण्याची शक्ती.

प्रकरण ५ वे

संकीर्ण

- ३३त. निदेश देण्याची शक्ती.
३३थ. कंपन्यांनी केलेले अपराध.
३३क. शासकीय विभागांनी केलेले अपराध.
३३कक. ताप देण्याच्या हेतूने झडती किंवा अभिग्रहण करण्याबद्दल शिक्षा.
३३ल. या अधिनियमाखाली दिलेले शिक्षादेश प्रसिद्ध करणे.
३३म. वाढीव शिक्षा देण्याची दंडाधिकार्याची शक्ती.
३३न. विवक्षित अपराधांची संपरीक्षा संक्षिप्तपणे करावयाची.
३३प. सद्भावपूर्वक केलेल्या कारवाईला संरक्षण.
३३र. नियम संसदेसमोर ठेवावयाचे.

पहिली अनुसूची

दुसरी अनुसूची

औषधिद्रव्य व सौंदर्यप्रसाधन अधिनियम, १९४०

(१९४० चा अधिनियम क्रमांक २३)

(दिनांक १ मार्च १९८९ रोजी यथाविद्यमान)

[१० एप्रिल, १९४०]

औषधिद्रव्ये १ आणि सौंदर्यप्रसाधने १ यांची आयात, निर्मिती, वितरण आणि विक्री विनियमित करण्यासाठी अधिनियम.

ज्याअर्थी, औषधिद्रव्ये १ आणि सौंदर्यप्रसाधने १ यांची १ आयात, निर्मिती, वितरण आणि विक्री विनियमित करणे समयोचित आहे;

आणि ज्याअर्थी, सर्व प्रांतांच्या विधानमंडळांनी 'भारत शासन अधिनियम, १९३५' (पंचम जॉर्ज अधिनियम २६-प्रकरण २) यातील सातव्या अनुसूचीच्या दुसऱ्या सूचीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे वर उल्लेखिलेल्या अशा काही बाबींच्या आणि तदानुषंगिक बाबींच्या संबंधात उक्त अधिनियमाच्या कलम १०३ अनुसार ठराव संमत केले आहेत;

त्याअर्थी, याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियमित करण्यात येत आहे :—

प्रकरण १ ले

प्रारंभिक

१. (१) या अधिनियमास 'औषधिद्रव्य १ आणि सौंदर्यप्रसाधन १' अधिनियम, १९४० असे संक्षिप्त नाव, म्हणावे. विस्तार व प्रारंभ.

(२) त्याचा विस्तार * * * * संपूर्ण भारतभर आहे.

(३) तो ताबडतोब अंमलात येईल, परंतु ३रे प्रकरण केंद्र शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे यासंबंधात नेमून देईल अशाच दिनांकापासून अंमलात येईल आणि ४थे प्रकरण एखाद्या विशिष्ट राज्यातच केवळ राज्य शासन तशाच प्रकारच्या अधिसूचनेद्वारे यासंबंधात नेमून देईल अशा दिनांकापासून अंमलात येईल :

१ परंतु, जम्मू व काश्मीर राज्याच्या संबंधात ३रे प्रकरण हे, 'औषधिद्रव्य आणि सौंदर्यप्रसाधन (विशोधन) अधिनियम, १९७२' (१९७२ चा १९) याच्या प्रारंभानंतर केंद्र शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नेमून देईल अशा दिनांकापासूनच अंमलात येईल.]

२. या अधिनियमाचे उपबंध 'घातक औषधिद्रव्य अधिनियम, १९३०' (१९३० चा २) आणि इतर कायदे लागू त्या त्या काळी अंमलात असलेले अन्य कायदे यांना पूरक असतील, न्यूनकारी असणार नाहीत. होण्यास आडकाठी नाही.

१. हा अधिनियम १ ऑक्टोबर, १९६३ पासून पाँडिचेरीत अंमलात येत आहे. १९६३ चा विनियम ७, क. ३ व अनुसूची एक पहा.

२. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ द्वारे समाविष्ट केले (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. अनुकूलन आदेश, १९५० द्वारे विवक्षित शब्दांऐवजी दाखल केले.

४. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९७२ चा अधिनियम क्रमांक १९, कलम २ द्वारे "जम्मू व काश्मीर राज्य खेरीजकरून" हा मजकूर गाळला.

६. १ एप्रिल, १९४७; पहा अधिसूचना क्रमांक एफ-२८(१०) (३) ४५-एच (एक), दिनांक २ सप्टेंबर, १९४६, भारताचे राजपत्र, १९४६, भाग एक, पृष्ठ १३४९.

प्रकरण चार दिल्ली, अजमेर आणि कूर्ग या राज्यांमध्ये १ एप्रिल, १९४७ रोजी अंमलात आले, पहा कित्ता, अधिसूचना क्रमांक एस.आर.ओ. ६६३, दिनांक ३० मार्च, १९५३ द्वारे प्रकरण तीन व चार, हिमाचल प्रदेश, बिलासपूर, कच्छ, भोपाळ, त्रिपुरा, विन्ध्य प्रदेश आणि मणिपूर या राज्यांत १ एप्रिल, १९५३ रोजी अंमलात आली, भारताचे राजपत्र, भाग दोन, विभाग तीन, पृष्ठ क्रमांक ४५१.

१ ऑगस्ट, १९६८ रोजी व तेव्हापासून प्रकरण चार दादरा व नगर हवेली या संघराज्य क्षेत्रांवर अंमलात आले, पहा अधिसूचना क्रमांक एडीएस/विधी/१९७(७४), दिनांक २० जुलै, १९६८, भारताचे राजपत्र, भाग तीन, विभाग ३, पृष्ठ १२८.

१९६३ चा विनियम ६, कलम २ आणि अनुसूची एक याद्वारे दादरा व नगर हवेलीवर; १९६३ चा विनियम ७, कलम ३ आणि अनुसूची एक द्वारे पाँडिचेरीवर; १९६३ चा विनियम ११, कलम ३ आणि अनुसूची याद्वारे गोवा, दमण व दीव यांवर आणि १९६५ चा विनियम ८, कलम ३ आणि अनुसूची याद्वारे लखदिव, मिनीकाँय व असीनदिवी बेटांवर हा अधिनियम विस्तारित करण्यात आला.

७. १९७२ चा अधिनियम क्रमांक १९, कलम २ द्वारे भर घातली.

व्याख्या.

३. या अधिनियमामध्ये, विषय किंवा संदर्भ यात काहीही प्रतिकूल नसेल तर,—

“[(क) “[आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधद्रव्ये” यात, जी औषधे [माणसां-
मधील किंवा जनावरांमधील रोगाच्या किंवा विकाराच्या] बाबतीत आभ्यंतर किंवा बाह्य
उपयोगासाठी निदान करणे, त्यावर उपचार करणे, त्याचे उपशमन करणे किंवा त्यास प्रतिबंध
करणे यासाठी उद्देशित आहेत आणि जी पहिल्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेल्या [आयुर्वेदिक, सिद्ध
आणि युनानी तिब्ब वैद्यक प्रणालींच्या] प्रमाण ग्रंथांमध्ये नमूद केली असून केवळ त्यांत वर्णन केलेल्याच
सूत्रानुसार संस्कारित केली आहेत व निर्माण केली आहेत अशा सर्व औषधांचा समावेश होतो.]

“[(क) “मंडळ” याचा अर्थ—

(एक) [आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधद्रव्याच्या संबंदात, कलम ३३ग
खाली स्थापन केलेले “[आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ]
असा आहे, आणि

(दोन) अन्य कोणत्याही औषधद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंदात, कलम ५
खाली स्थापन केलेले ‘औषधद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ’ असा आहे;]

“[(कक)] “सौंदर्यप्रसाधन” याचा अर्थ, मानवी शरीर किंवा त्याचा कोणताही भाग
स्वच्छ करणे, सौंदर्ययुक्त करणे, त्याची आकर्षकता वाढवणे किंवा बाह्यरूप बदलणे, याकरिता
त्यावर चोळण्यासाठी, ओतण्यासाठी, शिडकावा करण्यासाठी किंवा फवारा मारण्यासाठी, त्यात
घालण्यासाठी किंवा अन्य प्रकारे लावण्यासाठी उद्देशित असलेली कोणतीही चीज असा असून, त्यात
सौंदर्यप्रसाधनाचा घटक म्हणून वापरावयाच्या कोणत्याही द्रव्याचा समावेश होतो; “* * * *”]

“[(ख) “औषधद्रव्य” यामध्ये पुढील गोष्टी समाविष्ट आहेत :—

“[(एक) माणसांच्या किंवा जनावरांच्या आभ्यंतर व बाह्य उपयोगासाठी असलेली सर्व
औषधे आणि माणसांच्या किंवा जनावरांच्या कोणत्याही रोगाचे किंवा विकाराचे निदान,
उपचार, उपशमन किंवा प्रतिबंध यासाठी किंवा यामध्ये वापरण्याचे उद्देशित असलेले सर्व
पदार्थ—डांसांसारखे कीटक माणसांच्या शरीरापासून निवारण्यासाठी लावलेला कोणताही पदार्थ
यासुद्धा;] आणि

(दोन) मानवी शरीराची रचना किंवा त्याचे कोणतेही कार्य यावर परिणाम करण्या-
साठी उद्देशित असलेले अथवा माणसांमध्ये किंवा जनावरांमध्ये रोगास कारणीभूत होणाऱ्या
“[जीवजंतूंचा किंवा कीटकांचा नाश करण्यासाठी उद्देशित म्हणून केंद्र शासन शासकीय
राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे वेळोवेळी विनिर्दिष्ट करील असे अन्नपदार्थ खेरीजकडून इतर
पदार्थ;]

१. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे मूळ खंड (क) ला खंड (कक) असा नवीन क्रमांक देण्यात आला आणि त्याऐवजी नवीन मजकूर दाखल करण्यात आला. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ४ द्वारे खंड (कक) म्हणून समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
७. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे खंड (ककक) असा नवीन क्रमांक देण्यात आला. (१५ सप्टेंबर १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
८. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३, खंड (ग) द्वारे गाळले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
९. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम २ द्वारे खंड (ख) ऐवजी दाखल केले.
१०. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-३ खंड (घ) द्वारे फोटोखंड (एक) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
११. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे “जीवजंतु” ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

१[(तीन) औषधद्रव्याची घटकद्रव्ये म्हणून वापरण्याचे उद्देशित असलेले सर्व पदार्थ, रिकाम्या जिलेटिन कॅप्सुल्ससुद्धा; आणि

(चार) माणसांमधील किंवा, जनावरांमधील कोणत्याही रोगाचे किंवा विकाराचे निदान, उपचार, उपशमन करताना किंवा त्यास प्रतिबंध करताना आभ्यंतर किंवा बाह्य उपयोगात आणण्यासाठी उद्देशित असलेली केंद्र शासनाने मंडळाशी विचार-विनिमय करून शासकीय राज्यपत्रातील अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिष्ट केली असतील अशी साधने;]

१[(ग) " शासकीय विश्लेषक " याचा अर्थ पुढीलप्रमाणे आहे :—

(एक) १[आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधद्रव्याच्या संबंधात, केंद्र शासनाने किंवा एखाद्या राज्य शासनाने कलम २० खाली नियुक्त केलेला शासकीय विश्लेषक; आणि

(दोन) अन्य कोणत्याही औषधद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात, केंद्र शासनाने किंवा एखाद्या राज्य शासनाने कलम २० खाली नियुक्त केलेला शासकीय विश्लेषक;]

* * * * *

१[(ड) " निरीक्षक " याचा अर्थ पुढीलप्रमाणे आहे :—

(एक) १[आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधद्रव्याच्या संबंधात, केंद्र शासनाने किंवा एखाद्या राज्य शासनाने कलम ३३ छ खाली नियुक्त केलेला निरीक्षक; आणि

(दोन) अन्य कोणत्याही औषधद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात, केंद्र शासनाने किंवा एखाद्या राज्य शासनाने कलम २१ खाली नियुक्त केलेला निरीक्षक.]

१[(च)] कोणत्याही औषधद्रव्याच्या १[किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या] संबंधात " निर्मिती " या संज्ञेत १[विक्रीच्या किंवा वितरणाच्या] दृष्टीने कोणतेही औषधद्रव्य १[किंवा सौंदर्यप्रसाधन] तयार करणे, त्यात फेरबदल करणे, ते सुशोभित करणे, त्यावर शेवटचा हात फिरवणे, ते आवेष्टित करणे, त्यावर लेवेल लावणे, त्याची विभागणी करणे किंवा त्यावर अन्यथा संस्कार करणे किंवा ते अनुकूलित करणे यासाठी कराव्या लागणाऱ्या कोणत्याही प्रक्रियेचा किंवा त्या प्रक्रियेच्या कोणत्याही भागाचा समावेश होतो, मात्र यात फुटकळ धंद्याच्या सामान्य ओघात १[कोणत्याही औषधद्रव्याचे मिश्रण करणे किंवा ते तयार करणे अथवा कोणतेही औषधद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन आवेष्टित करणे] या गोष्टी अंतर्भूत नाहीत, आणि " निर्मिती करणे " याचा अर्थ तदनुसार लावला जाईल.

१[(छ)] " आयात करणे " या संज्ञेचे व्याकरणिक रूपभेद आणि सजातीय शब्दप्रयोग यांसुद्धा त्याचा अर्थ, १[भारतात] आणणे असा आहे;

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे खंड (ग) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९७२ चा अधिनियम क्रमांक १९, कलम ३ द्वारे खंड (घ) गाठला.

५. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ द्वारे खंड (ड) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम २ द्वारे खंड (खख) समाविष्ट केला होता त्याला १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम २ द्वारे खंड (च) असा नवीन क्रमांक देण्यात आला. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

९. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ४ द्वारे " किंवा कोणतेही औषधद्रव्य आवेष्टित करणे " ह्या मजकुराऐवजी दाखल केले.

१०. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम २ द्वारे, खंड (ग), (घ) आणि (ड) ला, खंड (छ), (ज) आणि (झ) असे नवीन क्रमांक दिले. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

११. १९५१ चा अधिनियम क्रमांक ३, कलम ३ आणि अनुसूची यांद्वारे " राज्ये " या मजकुरा-ऐवजी दाखल केले.

एच ४७९७-२

१ [(ज)] "पेटेंट किंवा एकस्वाधिकार औषध" याचा—

(एक) आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा यूनानी तिब्ब वैद्यकप्रणालीच्या संबंधातील अर्थ पहिल्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेल्या अशा आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा यूनानी तिब्ब वैद्यक प्रणालीच्या प्रमाणग्रंथात वर्णिलेल्या सूत्रात नमूद केलेल्या अशाच तेवढ्या घटकद्रव्यांनी युक्त अशी साधित औषधे असा आहे, पण जे अत्रेतर मार्गाने दिले जाते ते औषध आणि तसेच खंड (क) पध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या प्रमाणग्रंथात अंतर्भूत केलेले असे साधित औषध आहे ते त्यात समाविष्ट नाही ;

(दोन) इतर कोणत्याही वैद्यकप्रणालीच्या संबंधातील अर्थ, जे औषधिद्रव्य म्हणजे माणसांच्या किंवा जनावरांच्या आभ्यंतर किंवा बाह्य उपयोगासाठी तयार स्वरूपात प्रस्तुत केला जाणारा उपाय किंवा औषधयोजना असून, जे भारतीय औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळच्या आवृत्तीत किंवा केंद्र शासनाने कलम ५ अन्वये घटित झालेल्या 'औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळाशी' विचारविनिमय करून या बाबतीत प्राधिकृत केलेल्या इतर कोणत्याही औषधिगुणधर्मग्रंथात समाविष्ट केलेले नाही ते औषधिद्रव्य असा आहे ;]

१ [(झ)] "विहित" याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले असा आहे.]

* * * * *

जम्मू व काश्मीर राज्यात अंमलात नसलेला कोणताही कार्याधिकारी यांच्यासंबंधी या अधिनियमात जो कोणताही निर्देश असेल त्याचा अर्थ, नसलेला कोणताही त्या राज्याच्या संबंधात त्या राज्यामध्ये अंमलात असलेल्या तदनुसंग कायद्याचा किंवा अस्तित्वात असलेल्या कायदा किंवा तदनुसंग कार्याधिकार्याचा निर्देश म्हणून लावला जाईल.]

बस्तित्वात नसलेला कोणताही कार्याधिकारी यासंबंधीच्या निर्देशांचा अन्वयार्थ लावणे.

४. प्रकरण ३रे, किंवा प्रकरण ४थे [किंवा प्रकरण ४थे क] याखाली करण्यात आलेल्या नियमांद्वारे विषारी म्हणून विनिर्दिष्ट करण्यात आलेला कोणताही पदार्थ हा, प्रकरणपरत्वे, प्रकरण ३रे किंवा प्रकरण ४थे [किंवा प्रकरण ४थे क] यांच्या प्रयोजनार्थ विषारी पदार्थ म्हणून समजण्यात येईल.

प्रकरण २ रे

औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ, केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा आणि औषधिद्रव्य संमंत्रक समिती

५. (१) या अधिनियमाची अंमलबजावणी करताना उद्भवणाऱ्या तांत्रिक बाबींच्या संबंधात केंद्र शासनाला आणि राज्य शासनांना सल्ला देण्यासाठी आणि या अधिनियमाद्वारे नेमून देण्यात येतील अशी अन्य कार्ये पार पाडण्यासाठी केंद्र शासन शक्य होईल तितक्या लवकर ('औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ' या नावाने संबोधले जावयाचे) एक मंडळ घटित करील.

१ [(२)] मंडळ पुढील सदस्यांचे मिळून बनलेले असेल, ते असे :—

(एक) आरोग्य सेवा महासंचालक, पदसिद्ध—हा अध्यक्ष असेल ;

(दोन) भारताचा औषधनियंत्रक, पदसिद्ध ;

(तीन) संचालक, केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा, कलकत्ता, पदसिद्ध ;

(चार) संचालक, मध्यवर्ती संशोधन संस्था, कसौली, पदसिद्ध ;

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-३, द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम-२ द्वारे, खंड (ग), (घ) आणि (ङ.) ला खंड (छ) (ज) आणि (झ) असे नवीन क्रमांक दिले. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-२ द्वारे मूळ खंड (ङ) ऐवजी दाखल केले.

४. अनुकूलन आदेश, १९५० द्वारे समाविष्ट केलेला खंड (च), १९५१ चा अधिनियम क्रमांक ३, कलम-३ आणि अनुसूची याद्वारे गाळला.

५. १९७२ चा अधिनियम क्रमांक १९, कलम-४ द्वारे समाविष्ट केले.

६. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-३ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

७. बरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे पोट-कलम (२) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

- (पाच) संचालक, भारतीय पशुवैद्यकीय संशोधन संस्था, इज्जतनगर, पदसिद्ध;
 (सहा) भारतीय वैद्यकीय परिषदेचा अध्यक्ष, पदसिद्ध;
 (सात) भारतीय औषधव्यवसाय परिषदेचा अध्यक्ष, पदसिद्ध;
 (आठ) संचालक, मध्यवर्ती औषधिद्रव्य संशोधन संस्था, लखनौ, पदसिद्ध;
 (नऊ) राज्यांतील औषधिद्रव्य नियंत्रणाचा प्रभार ज्यांच्याकडे आहे अशा व्यक्तींमधून केंद्र शासनाने नियुक्त करावयाच्या दोन व्यक्ती;

(दहा) भारतीय औषधव्यवसाय परिषदेच्या कार्यकारी समितीने भारतीय विद्यापीठाच्या किंवा त्याच्याशी संलग्न असलेल्या महाविद्यालयाच्या अध्यापकीय कर्मचारी वर्गातील औषध-निर्मितिशास्त्र किंवा औषधरसायनशास्त्र किंवा औषधिगुणविद्या या विषयांच्या अध्यापकांमधून निवडून द्यावयाची एक व्यक्ती;

(अकरा) भारतीय वैद्यकीय परिषदेच्या कार्यकारी समितीने भारतीय विद्यापीठाच्या किंवा त्याच्याशी संलग्न असलेल्या महाविद्यालयाच्या अध्यापकीय कर्मचारी वर्गातील औषध वैद्यशास्त्र किंवा उपचारशास्त्र या विषयांच्या अध्यापकांमधून निवडून द्यावयाची एक व्यक्ती;

(बारा) केंद्र शासनाने औषधविषयक उद्योगातून नामनियुक्त करावयाची एक व्यक्ती;

(तेरा) भारतीय वैद्यक संशोधन परिषदेच्या नियामक मंडळाने निवडून द्यावयाचा एक भेषजवैज्ञानिक;

(चौदा) भारतीय वैद्यकव्यवसाय संघाच्या केंद्रीय परिषदेने निवडून द्यावयाची एक व्यक्ती;

(पंधरा) भारतीय औषधव्यवसाय संघाच्या परिषदेने निवडून द्यावयाची एक व्यक्ती;

(सोळा) या अधिनियमाखाली शासकीय विश्लेषकाचे पद धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्तींना केंद्र शासन नामनियुक्त करील अशा दोन व्यक्ती.]

(३) नामनियुक्त करण्यात आलेले आणि निवडून देण्यात आलेले मंडळाचे सदस्य तीन वर्षांपर्यंत पद धारण करतील, तथापि ते पुन्हा नामनियुक्त होण्यास किंवा पुन्हा निवडणुकीला उभे राहण्यास पात्र असतील :

^१[परंतु, पोटकलम (२) चा खंड (नऊ) किंवा खंड (दहा) किंवा खंड (अकरा) किंवा खंड (सोळा) याखाली, नामनियुक्त करण्यात आलेली किंवा, प्रकरणपरत्वे, निवडून देण्यात आलेली व्यक्ती, ज्या पदामुळे ती मंडळावर नामनियुक्त करण्यात किंवा निवडून देण्यात आली होती त्या पदावर तिची नियुक्ती असेतोपर्यंत ते पद धारण करील.]

(४) केंद्र शासनाची पूर्वमान्यता घेऊन मंडळ आपली गणसंख्या निश्चित करणारे आणि स्वतःची कार्यपद्धती व पार पाडावयाचे सर्व प्रकारचे कामकाज विनियमित करणारे पोटनियम करू शकेल.

(५) मंडळाला उपसमित्या घटित करता येतील आणि अशा उपसमित्यांवर मंडळाचे सदस्य नसलेल्या व्यक्तींची, त्यास योग्य वाटेल त्याप्रमाणे जास्तीत जास्त तीन वर्षे इतक्या मुदतीसाठी किंवा विशिष्ट बाबींचा विचार करण्याकरिता तात्पुरती नियुक्ती करता येईल.

(६) एखादे पद रिक्त असले तरीही, मंडळाची कामे पार पाडली जाऊ शकतील.

(७) केंद्र शासन एखाद्या व्यक्तीला मंडळाचा सचिव म्हणून नियुक्त करील आणि स्वतःस आवश्यक वाटेल त्याप्रमाणे मंडळाकरिता लिपिकवर्ग आणि अन्य कर्मचारीवर्ग पुरविल.

६. (१) केंद्र शासन शक्य तितक्या लवकर, त्याने नियुक्त करावयाच्या एका संचालकाच्या नियंत्रणा-
 खाली एक केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा स्थापन करील व या अधिनियमाद्वारे किंवा या प्रकरणाखाली केंद्रीय औषधिद्रव्य
 केलेल्या कोणत्याही नियमांद्वारे तिच्याकडे नेमून देण्यात आलेली कामे तिला पार पाडावी लागतील.

परंतु, केंद्र शासनाने तसे विहित केल्यास, कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा विशिष्ट वर्गातील औषधि-
 द्रव्ये ^१[किंवा सौंदर्यप्रसाधन किंवा विशिष्ट वर्गातील सौंदर्यप्रसाधने] यांच्या संबंधातील केंद्रीय औषधिद्रव्य
 प्रयोगशाळेची कार्ये केंद्रीय संशोधन संस्था, कसौली येथे किंवा अन्य कोणत्याही विहित प्रयोगशाळेत पार
 पाडण्यात येतील आणि असे औषधिद्रव्य किंवा विशिष्ट वर्गातील औषधिद्रव्ये ^१[किंवा सौंदर्यप्रसाधन
 किंवा विशिष्ट वर्गातील सौंदर्यप्रसाधने] यांच्या संबंधातील केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेच्या संचालकाची
 कार्ये, त्या संस्थेच्या किंवा, प्रकरणपरत्वे, अन्य प्रयोगशाळेच्या संचालकाकडून पार पाडली जातील.

(२) केंद्र शासन मंडळाशी विचारविनिमय करून पुढील बाबी विहित करणारे नियम करील :—

(क) केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेची कार्ये;

१ १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम ४ द्वारे परंतुकाऐवजी दाखल केले. (१५
 सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४
 रोजी व तेव्हापासून).

एच ४७९७ - २ अ

{(ख) * * * * * * * }
(ग) * * * * * * }

(घ) औषधिद्रव्यांचे { किंवा सौंदर्यप्रसाधनांचे } नमुने विश्लेषणासाठी किंवा चाचणीसाठी उक्त प्रयोगशाळेकडे { प्रकरण ४ ये किंवा प्रकरण ४ ये क याअन्वये } सादर करण्याची कार्यपद्धती, प्रयोगशाळेच्या त्यासंबंधीच्या अहवालाचे नमुने आणि अशा अहवालांच्या संबंधात देय असलेली फी;

(ङ) उक्त प्रयोगशाळेला आपली कार्ये पार पाडणे शक्य व्हावे यासाठी आवश्यक किंवा समयोचित असतील अशा अन्य बाबी;

(च) पोटकलम (१) च्या परंतुकाच्या प्रयोजनार्थ विहित करणे आवश्यक आहेत अशा बाबी.

औषधिद्रव्य संमंत्रक समिती. ७. (१) या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीत संपूर्ण { भारतात } एकरूपता आणण्याच्या दृष्टीने आवश्यक असलेल्या बाबींसंबंधी राज्य शासनाला आणि 'औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळा'ला सल्ला देण्यासाठी 'औषधिद्रव्य संमंत्रक समिती' नावाची एक सल्लागार समिती केंद्र शासनाला घटित करता येईल.

(२) औषधिद्रव्य संमंत्रक समिती ही, केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचे दोन प्रतिनिधी आणि संबंधित राज्य शासनाने नामनियुक्त करावयाच्या प्रत्येक राज्याचा एकेक प्रतिनिधी मिळून बनलेली असेल.

(३) केंद्र शासनाने तसे फर्मावल्यानंतर औषधिद्रव्य संमंत्रक समितीची सभा भरवण्यात येईल. आणि तिला आपली स्वतःची कार्यपद्धती विनियमित करण्याची शक्ती असेल.

कलमे ५ आणि ७ { आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी } औषधिद्रव्यांना लागू होणार नाही.]
कलमे ५ आणि ७ यांमध्ये अंतर्भूत असलेली कोणतीही गोष्ट { आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी } औषधिद्रव्यांना लागू न होणे.

प्रकरण ३ रे

{ औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची आयात }

दर्जाची मानके.

८. { (१) या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ "प्रमाण दर्जा" या शब्दप्रयोगाचा—

(क) औषधिद्रव्याच्या संबंधातील अर्थ, ते औषधिद्रव्य { दुसऱ्या अनुसूचीत } दिलेल्या मानकास अनुसरून आहे, आणि

(ख) सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधातील अर्थ, ते सौंदर्यप्रसाधन विहित असेल अशा मानकास अनुसरून आहे, असा होतो.

(२) या प्रकरणाच्या प्रयोजनांसाठी { दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये } भर घालण्याबद्दल किंवा ती अन्यथा विशेषीत करण्याबद्दल मंडळाशी विचारविनिमय केल्यानंतर तसा आपला उद्देश असल्याविषयी शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे किमान तीन महिन्यांची नोटीस दिल्यानंतर, केंद्र शासन तशाच अधिसूचनेद्वारे { दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये } भर घालू शकेल किंवा ती अन्यथा विशेषीत करू शकेल व त्यानंतर ती त्याप्रमाणे विशेषीत झाली असल्याचे मानण्यात येईल.

१. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-४ द्वारे खंड (ख) व खंड (ग) गाळले.

२. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-५ द्वारे "प्रकरण चार अन्वये" या मजकुरा-ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५१ चा अधिनियम क्रमांक ३, कलम-३ व अनुसूची यांद्वारे "राज्ये" याऐवजी दाखल केले.

५. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-२ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-६ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-४ द्वारे दाखल केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-६ द्वारे, पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

९. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-७ द्वारे 'अनुसूची' याऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

१९. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य हे पुढील बाबतीत गैरछापाचे असल्याचे गैरछापाची मानले जाईल :— औषधिद्रव्ये.

(क) जर त्याची झालेली खराबी जेणेकरून लपून राहिल अशाप्रकारे त्यास रंग दिलेला असेल किंवा ते विलेपित केलेले असेल, त्याचे चूर्ण केलेले किंवा त्याला पॉलिश केलेले असेल तर अगर ते वास्तवात जसे आहे त्यापेक्षा जास्त चांगले किंवा अधिक गुणकारी असल्याचे भासवण्यात आले असेल तर; अथवा

(ख) जर त्यावर विहित पद्धतीने लेबल लावलेले नसेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे लेबल किंवा आधानक किंवा त्यासोबत असणारी कोणतीही वस्तु यावर औषधिद्रव्याच्या बाबतीत जे खोटा दावा सांगते अगर एखाद्या तपशिलाच्या बाबतीत जे खोटे किंवा दिशाभूल करणारे आहे असे कोणतेही निवेदन, रचनाकृती किंवा बोधचित्र असेल तर.]

१९क. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य हे पुढील बाबतीत भेसळयुक्त असल्याचे भेसळयुक्त मानले जाईल :— औषधिद्रव्ये

(क) जर संपूर्णतः किंवा अंशतः ते घाणेरड्या, सडक्या किंवा कुजवया पदार्थांपासून बनलेले असेल तर; अथवा

(ख) जर ते अस्वच्छ वातावरणात तयार केले गेले असून किंवा आवेष्टित केले गेले असून किंवा साठवले गेले असून ते घाणीमुळे दूषित झालेले असेल किंवा आरोग्यास अपायकारक झाले असेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे आधानक संपूर्णतः किंवा अंशतः एखाद्या विषारी किंवा घातुक पदार्थापासून बनलेले असल्यामुळे त्यातील पदार्थ आरोग्यास अपायकारक होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा

(घ) जर फक्त रंगवण्याच्याच प्रयोजनार्थ विहित केलेल्याहून अन्य रंग त्यावर असेल किंवा त्यात असेल तर; अथवा

(ङ) जर त्यात कोणताही हानिकारक किंवा विषाक्त पदार्थ असून, त्यामुळे आरोग्यास अपाय होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा

(च) जेणेकरून त्याची गुणवत्ता किंवा तीव्रता कमी होईल अशा प्रकारे त्यात एखादा पदार्थ मिसळलेला असेल तर.

१९ख. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य हे पुढील बाबतीत बनावट असल्याचे मानले बनावट औषधिद्रव्ये. जाईल :—

(क) जर अन्य औषधिद्रव्याच्या नावाखाली त्याची आयात केली असेल तर; अथवा

(ख) जर ते अन्य औषधिद्रव्यांची नक्कल असेल किंवा त्याला पर्यायी असेल तर किंवा जेणेकरून फसणेत होऊ शकेल इतपत त्याचे अन्य औषधिद्रव्याशी साम्य असेल तर किंवा त्यावर अगर त्याच्या लेबलावर अगर त्याच्या आधानकावर अन्य औषधिद्रव्याचे नाव असेल तर—मात्र त्याचे खरे स्वरूप प्रगट होईल आणि ते व दुसरे औषधिद्रव्य ही एकच नव्हेत हे उघड होईल इतपत स्पष्टपणे व ठळकपणे ते चिन्हांकित केलेले असेल तर गोष्ट वेगळी; अथवा

(ग) जर लेबलावर किंवा आधानकावर औषधिद्रव्याचा निर्माणक म्हणून ज्या व्यक्तीचे किंवा कंपनीचे नाव असल्याचे दिसते ती व्यक्ती किंवा कंपनी काल्पनिक असेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर; अथवा

(घ) जर त्या औषधिद्रव्याच्या बदली पूर्णतः किंवा अंशतः दुसरे औषधिद्रव्य किंवा पदार्थ प्रचारात आला असेल तर; अथवा

(ङ) ते विवक्षित निर्माणकाचे उत्पादन असल्याचे दिसत असले तरी ते वस्तुतः त्याचे उत्पादन नसेल तर.

१९ग. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे सौंदर्यप्रसाधन हे पुढील बाबतीत गैरछापाचे असल्याचे गैरछापाची मानले जाईल :— सौंदर्यप्रसाधने.

(क) जर विहित न केलेला रंग त्यामध्ये घातलेला असेल तर; अथवा

(ख) जर त्यावर विहित पद्धतीने लेबल लावण्यात आलेले नसेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे लेबल किंवा आधानक किंवा त्यासोबत असणारी कोणतीही वस्तु यावर, एखाद्या तपशिलाच्या बाबतीत खोटे किंवा दिशाभूल करणारे असे कोणतेही निवेदन असेल तर.

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-५ द्वारे मूळ कलम-९ ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे मूळ कलम ९क व ९ख ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

बनावट १६. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे सौंदर्यप्रसाधन हे पुढील बाबतीत बनावट असल्याचे सौंदर्यप्रसाधने मानले जाईल :—

- (क) जर अन्य सौंदर्यप्रसाधनाच्या नावाखाली त्याची आयात केली असेल तर; अथवा
 (ख) जर ते अन्य सौंदर्यप्रसाधनाची नक्कल असेल किंवा त्याला पर्यायी असेल तर किंवा जेणेकरून फसगत होऊ शकेल इतपत त्याचे अन्य सौंदर्यप्रसाधनाशी साम्य असेल तर किंवा त्यावर अगर त्याच्या लेबलावर अगर त्याच्या आधानकावर अन्य सौंदर्यप्रसाधनाचे नाव असेल तर— मात्र त्याचे खरे स्वरूप प्रगट होईल आणि ते व दुसरे सौंदर्यप्रसाधने ही एकच नव्हेत हे उघड होईल इतपत स्पष्टपणे व ठळकपणे ते चिह्नांकित केलेले असेल तर गोष्ट वेगळी; अथवा
 (ग) जर लेबलावर किंवा आधानकावर त्या सौंदर्यप्रसाधनाचा निर्माणक म्हणून ज्या व्यक्तीचे किंवा कंपनीचे नाव असल्याचे दिसते ती व्यक्ती किंवा कंपनी काल्पनिक असेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर; अथवा
 (घ) जर ते दिवक्षित निर्माणकाचे उत्पादन असल्याचे दिसत असले तरी ते वस्तुतः त्याचे उत्पादन नसेल तर.]

१०. केंद्र शासन यासंबंधात शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे निश्चित करील अशा *दिनांका-पासून कोणत्याही व्यक्तीला पुढील गोष्टींची आयात करता येणार नाही :—

निवक्षित औषधि-द्रव्ये किंवा सौंदर्य-प्रसाधने यांच्या आयातीस मनाई.

- (क) प्रमाण दर्जाचे नसलेले कोणतेही औषधिद्रव्य [किंवा सौंदर्यप्रसाधन;]
 (ख) कोणतेही गैरछापाचे औषधिद्रव्य [किंवा गैरछापाचे किंवा बनावट सौंदर्यप्रसाधन];
 (खख) कोणतेही [भेसळयुक्त किंवा बनावट] औषधिद्रव्य;
 (ग) एखाद्या औषधिद्रव्याची [किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची] आयात करण्यासाठी लायसन्स विहित करण्यात आले असेल तेव्हा, लायसनाशिवाय व त्याचे अनुसरण केल्याशिवाय अन्यथा असे कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन;
 (घ) कोणतेही पेटंट किंवा एकस्वाधिकार औषध—मात्र त्याच्या लेबलावर किंवा आधानका-वर [त्यात अंतर्भूत असलेल्या क्रियाशील घटकद्रव्यांचे सूत्र किंवा सूची त्यांच्या परिभाषांसहित] विहित पद्धतीने दर्शवण्यात आली असेल तर गोष्ट वेगळी.]
 (ङ) एखादे औषधिद्रव्य विहित करण्यात येईल त्याप्रमाणे असा कोणताही रोग किंवा व्याधी बरी करते किंवा त्याचा उपशम करते किंवा त्याचा असा अन्य काही परिणाम होतो असे त्यासोबतच्या निवेदनावरून, रचनाकृतीवरून किंवा बोधचिन्नावरून किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारे दिसत असेल किंवा तसा दावा केलेला असेल तेव्हा, असे कोणतेही औषधिद्रव्य;
 (ङङ) एखाद्या सौंदर्यप्रसाधनातील जे घटकद्रव्य त्यावर दर्शवलेल्या किंवा शिफारस केलेल्या सूचनांनुसार वापर करताना असुरक्षित किंवा अपायकारक ठरू शकेल असे घटकद्रव्य अंतर्भूत असलेले ते सौंदर्यप्रसाधन;
 (च) या प्रकरणाखाली केलेल्या नियमांद्वारे ज्याच्या आयातीस मनाई करण्यात आली आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] :

परंतु, या कलमातील कोणतीही गोष्ट, परीक्षणासाठी, चाचणीसाठी किंवा विश्लेषणासाठी किंवा वैयक्तिक वापरासाठी कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या विहित शर्तीवर अल्प प्रमाणात केल्या जाणाऱ्या आयातीस लागू होणार नाही :

*खंड (क), (ख), (ग), (ङ) आणि (च) करता १ एप्रिल, १९४७ आणि खंड (घ) साठी १ एप्रिल, १९४९. पहा अधिसूचना क्र. १८-१२/४६-डी-एक, दिनांक ११ फेब्रुवारी, १९४७, भारताचे राजपत्र, १९४७ भाग एक पृष्ठ १८९, अधिसूचना क्र. एफ १-२/४८-डी (१) दिनांक २९ सप्टेंबर, १९४८ द्वारे विधायित केल्याप्रमाणे.

हिमाचल प्रदेश, बिलासपूर, कच्छ, भोपाळ, त्रिपुरा, विंध्य प्रदेश व मणिपूर करता १ एप्रिल, १९५३, पहा अधिसूचना क्र. एस.आर.ओ. ६६६, दिनांक ३० मार्च, १९५३, भारताचे राजपत्र १९५३, भाग दोन अनुभाग ३ पृष्ठ ४५१ पहा.

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-८ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून)
२. वरील अधिनियमाच्या कलम-८ द्वारे खंड (ख) ऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-७ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-९ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-५ द्वारे खंड (घ) ऐवजी दाखल केले.
६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-७ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).
७. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-८ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

परंतु आणखी असे की, केंद्र शासन मंडळाशी विचारविनिमय करून शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, प्रमाण दर्जाचे नसलेले कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा एखाद्या वर्गातील अशी औषधिद्रव्ये आयात करण्यास अशा अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही शर्तीवर परवानगी देऊ शकेल.

*
*
*

१०क. या प्रकरणात अंतर्भूत असलेल्या दुसऱ्या कोणत्याही उपबंधास बाध न येता, जर कोणत्याही औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा वापर केल्यामुळे माणसांच्या किंवा जनावरांच्या जीवित्तास धोका होण्याची शक्यता आहे किंवा एखाद्या औषधिद्रव्याच्या बाबतीत दावा केल्यानुसार त्यामध्ये गुणकारिता नाही किंवा गुणकारितेच्या दृष्टीने समर्थनीय होणार नाही अशी घटकद्रव्ये व ती अशा परिमाणता त्या औषधिद्रव्यात आहेत आणि लोकहितास्तव तसे आवश्यक व समयोचित आहे अशी केंद्र शासनाची खाती झाली तर, ते शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे अशा औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्य-प्रसाधनाच्या आयातीस मनाई करू शकेल.]

औषधिद्रव्यांच्या व सौंदर्यप्रसाधनांच्या आयातीला लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.

११. (१) सागरी सीमाशुल्क आणि ज्याच्या आयातीस 'सागरी सीमाशुल्क अधिनियम, १८७८' (१८७८ चा ८) याच्या कलम १८ द्वारे मनाई करण्यात आली आहे असा माल यासंबंधी त्या त्या काळी अंमलात असलेला कायदा हा, या अधिनियमाच्या कलम १३ च्या उपबंधांच्या अधीनतेने, या प्रकरणाखाली ज्यांच्या आयातीस मनाई करण्यात आली आहे अशा औषधिद्रव्यांच्या [आणि सौंदर्य-प्रसाधनांच्या] संबंधात लागू होईल, आणि सीमाशुल्क अधिकारी व ज्यांना या अधिनियमान्वये सीमाशुल्क समाहारक आणि अन्य सीमाशुल्क अधिकारी यांच्याकडे सोपवलेली कर्तव्ये पार पाडण्याच्या शक्ती या अधिनियमाद्वारे प्रदान करण्यात आल्या आहेत असे अधिकारी यांना उपरोक्त मालाच्या संबंधात त्या वेळी ज्या शक्ती असतील त्याच शक्ती अशा औषधिद्रव्यांच्या [आणि सौंदर्यप्रसाधनांच्या] संबंधात असतील.

'सागरी सीमाशुल्का-संबंधीचा कायदा लागू करणे आणि सीमाशुल्क अधिकाऱ्यांच्या शक्ती.

१२. (१) पोटकलम (१) च्या उपबंधांस बाध न येता, या प्रकरणाखाली ज्यांच्या आयातीस मनाई करण्यात आली आहे असे एखादे औषधिद्रव्य [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] एखाद्या आवेष्टनात आहे असा जर सीमाशुल्क समाहारकास किंवा केंद्र शासनाने यासंबंधात प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही शासकीय अधिकाऱ्यास संशय आला तर, तो ते आवेष्टन अडकवून ठेवू शकेल आणि ताबडतोब ते वृत्त भारताच्या औषधिद्रव्य नियंत्रकास कळवील आणि आवश्यक असल्यास असे आवेष्टन किंवा त्यात सापडलेला संशयित औषधिद्रव्याचा [किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा] नमुना केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेकडे पाठवील.]

१३. (१) केंद्र शासनाला या प्रकरणाच्या उपबंधांची अंमलबजावणी करण्यासाठी, [मंडळाशी विचारविनिमय केल्यानंतर किंवा त्याच्या शिफारशीवरून] व शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे आगाऊ प्रसिद्धी देऊन नियम करता येतील :

केंद्र शासनाची नियम करण्याची शक्ती.

परंतु, मंडळाशी विचारविनिमय न करता नियम करणे आवश्यक झाले आहे अशी परिस्थिती उद्भवली असल्याचे केंद्र शासनाचे मत असेल तर, अशा विचारविनिमयाला फाटा देता येईल, परंतु, अशा बाबतीत नियम केल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत मंडळाशी विचारविनिमय करावा लागेल व उक्त नियमांच्या विशोधनाच्या संबंधात मंडळ करील अशा कोणत्याही सूचना केंद्र शासनाला विचारात घ्याव्या लागतील.]

(२) पूर्वगामी शक्ती व्यापकतेला बाध न येता, अशा नियमांद्वारे—

(क) ज्यांच्या आयातीसाठी लायसनाची आवश्यकता आहे अशी औषधिद्रव्ये अथवा औषधि-द्रव्यांचे वर्ग [किंवा सौंदर्यप्रसाधने अथवा सौंदर्यप्रसाधनांचे वर्ग] विनिर्दिष्ट करता येतील, [आणि अशा लायसनांचा नमुना व शर्ती, ती देण्याच्या शक्ती असलेले प्राधिकरण व त्यासाठी प्रदेय असलेली फी विहित करता येईल, आणि जेव्हा या प्रकरणातील कोणताही उपबंध किंवा त्याखाली केलेले नियम यांचे उल्लंघन झाले असेल किंवा ज्या शर्तीच्या अधीनतेने लायसन दिले त्यांपैकी एखाद्या शर्तीचे अनुपालन केलेले नसेल अशा कोणत्याही बाबतीत असे लायसन रद्द करण्याचा किंवा ते निलंबित करण्याचा उपबंध करता येईल.]

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-७ द्वारे स्पष्टीकरण गाळले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. आता पहा सीमाशुल्क अधिनियम, १९६२.

४. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-९ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-६ द्वारे पोटकलम (२) ऐवजी दाखल केले.

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-७ द्वारे समाविष्ट केले.

८. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१० द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

(ख) एखादे औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] प्रमाण दर्जाचे आहे किंवा नाही हे निश्चित करताना उपयोगात आणावयाच्या चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या पद्धती विहित करता येतील;

(ग) जैव व कार्बनधात्विक संयुगांच्या संबंधात, प्रभाषीकरणाची एकमाने किंवा पद्धती विहित करता येतील;

३ [(गू) औषधिद्रव्याला कोणता किंवा कोणते रंग असावेत किंवा त्याला रंग येण्यासाठी त्यात कोणता किंवा कोणते रंग घातलेले असावेत ते [कलम ९क] मधील खंड (घ) खाली विहित करता येईल;]

(घ) आयात केलेल्या औषधिद्रव्यामुळे अमुक रोगांना किंवा व्याधींना [प्रतिबंध होतो, ते बरे होतात किंवा त्यांचे उपशमन होते] हे त्यावरून दिसता कामा नये किंवा तसा दावा सांगण्यात येऊ नये असे रोग किंवा व्याधी कोणत्या व अशा औषधिद्रव्यामुळे अमुक परिणाम होतात असे दिसता कामा नये किंवा तसा दावा सांगण्यात येऊ नये असे अन्य परिणाम कोणते ते विनिर्दिष्ट करता येईल;

(ङ) ज्या औषधिद्रव्यांच्या आयातीला या प्रकरणाखाली अन्यथा मनाई असेल ती औषधिद्रव्ये अल्प प्रमाणात प्ररीक्षणाच्या, चाचणीच्या अथवा विश्लेषणाच्या किंवा वैयक्तिक वापराच्या प्रयोजनासाठी कोणत्या शर्तीवर आयात करता येतील ते विहित करता येईल;

(च) कोणत्या ठिकाणी औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधने] आयात करता येतील ते विहित करता येईल आणि अन्य कोणत्याही ठिकाणी त्यांच्या आयातीस मनाई करता येईल;

(छ) आयात केलेल्या कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्यांच्या किंवा विशिष्ट वर्गातील अशा औषधिद्रव्यांच्या लेबलावर किंवा पात्रावर निर्मितीचा दिनांक आणि गुणकारिता समाप्त होण्याचा दिनांक सुस्पष्टपणे व यथातथ्य नमूद करणे आवश्यक करता येईल व निर्मितीच्या दिनांकापासूनचा विनिर्दिष्ट कालावधी समाप्त झाल्यानंतर उक्त औषधिद्रव्यांच्या किंवा विशिष्ट वर्गातील औषधिद्रव्यांच्या आयातीस मनाई करता येईल;

(ज) परीक्षण, चाचणी किंवा विश्लेषण यांसाठी औषधिद्रव्यांचे [किंवा सौंदर्यप्रसाधनांचे] नमुने आयातदारांनी सादर करणे व केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेत ते मिळवणे याबाबत विनियमन करता येईल, आणि अशा परीक्षणासाठी, चाचणीसाठी व विश्लेषणासाठी काही रक्कम प्रदेय, असल्यास ती विहित करता येईल;

(झ) आयातीद्वारे हवी असलेली औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधने] यांच्या दर्जाबाबत त्यासोबतच्या कागदपत्रांच्या रूपात किंवा अन्यथा द्यावयाचा पुरावा, अशा पुराव्याचा परामर्श घेताना सीमाशुल्क अधिकाऱ्यांनी अनुसरावयाची कार्यपद्धती व अनुज्ञा मिळेपर्यंत अडकवून ठेवलेली औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधने] आयातीच्या ठिकाणी साठवून ठेवण्याची रीत विहित करता येईल;

(ञ) [भारतामधून] पुढे वाहतूक करण्याच्या किंवा [भारतातून] निर्यात करण्याच्या केवळ प्रयोजनासाठी आयात केलेल्या औषधिद्रव्यांना [किंवा सौंदर्यप्रसाधनांना] या प्रकरणाच्या आणि त्याखाली केलेल्या नियमांच्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही उपबंधांपासून सशर्त किंवा अन्यथा सूट देण्याची तरतूद करता येईल;

(ट) आयात केलेली औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधने] बाटल्यांमध्ये, पुडक्यांमध्ये किंवा अन्य पात्रांमध्ये घालून आवेष्टित करताना [औषधिद्रव्यांच्या थेट संपर्कात येणाऱ्या आवेष्टन सामग्रीचा वापर करतानासुद्धा] पालन करावयाच्या शर्ती विहित करता येतील;

(ठ) पुडक्यांमधून विक्री करण्यासाठी आयात केलेली औषधिद्रव्ये [किंवा सौंदर्यप्रसाधने] यावर कशारीतीने लेबले लावावीत त्याबाबत विनियमन करता येईल आणि अशा लेबलांमध्ये कोणत्या बाबी समाविष्ट कराव्या लागतील किंवा करता येणार नाहीत ते विहित करता येईल;

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१० द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-१० द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-७ द्वारे "बरे होतात किंवा त्यांचे उपशमन होते" या मजकुराऐवजी दाखल केले.

५. १९५१ चा अधिनियम क्रमांक ३, कलम-३ आणि अनुसूची यांद्वारे "राज्ये" या मजकुराऐवजी दाखल केले.

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-९ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(इ) कोणत्याही आयात केलेल्या औषधिद्रव्यामध्ये जास्तीत जास्त किती मर्यादित कोणत्याही विधारी पदार्थाची भर घालावी किंवा त्यामध्ये ते असवे त्याचे प्रमाण विहित करता येईल, ज्या औषधिद्रव्यात ते प्रमाण अधिक होत असेल अशा कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या आयातीस मनाई करता येईल, आणि हे प्रकरण व त्याखाली केलेले नियम यांच्या प्रयोजनार्थ कोणते पदार्थ विधारी पदार्थ म्हणून मानण्यात येतील ते विनिर्दिष्ट करता येईल ;

(द) कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्याचे सर्वमान्य शास्त्रीय नाव हे असे औषधिद्रव्य समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही आयात केलेल्या, पेटंट किंवा एकस्वाधिकार औषधाच्या लेबलावर किंवा वेष्टनावर विहित रीतीने प्रदर्शित करणे आवश्यक करता येईल ;

(ण) कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्याला अथवा विशिष्ट वर्गातील औषधिद्रव्यांना ^१ किंवा सौंदर्यप्रसाधनाला किंवा विशिष्ट वर्गातील सौंदर्यप्रसाधनांना] या प्रकरणाच्या किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांच्या सर्व किंवा त्यापैकी कोणत्याही उपबंधांपासून सशर्त अथवा अन्यथा सूट देण्याची तरतूद करता येईल.

^१[१३. (१) जो कोणी स्वतः किंवा स्वतःऐवजी कोणत्याही व्यक्तिमार्फत—

अपराध.

(क) कलम ९ खाली भेसळयुक्त समजले जाणारे औषधिद्रव्य किंवा कलम ९ख खाली बनावट समजले जाणारे औषधिद्रव्य अथवा कलम ९घ मध्ये निर्देशित केल्याप्रमाणे एखादे बनावट सौंदर्यप्रसाधन किंवा कलम १० च्या खंड (ड.ड.) मध्ये निर्देशित केलेल्या स्वरूपाचे कोणतेही सौंदर्य-प्रसाधन आयात करील तो, तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या आणि पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल ;

(ख) कलम १० खाली किंवा या प्रकरणाअन्वये केलेल्या कोणत्याही नियमाखाली ज्याच्या आयातीस मनाई करण्यात आली आहे अशा पण खंड (क) मध्ये निर्देशित केलेल्या व्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची आयात करील तो, सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या, किंवा पाचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्य-दंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल ;

(ग) कलम १० क खाली प्रसूत केलेल्या कोणत्याही अधिसूचनेच्या उपबंधांचे उल्लंघन करून कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन आयात करील तो, तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासाच्या, किंवा पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

(२) जो कोणी—

(क) पोटकलम (१) च्या खंड (क) खालील किंवा खंड (ग) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असता, त्याच खंडाखालील अपराध केल्याबद्दल पुन्हा दोषी ठरवण्यात येईल, तो पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या, किंवा बहा हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल ;

(ख) पोटकलम (१) च्या खंड (ख) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असता; त्याच खंडाखालील अपराध केल्याबद्दल पुन्हा दोषी ठरवण्यात येईल तो एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासाच्या, किंवा एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या; किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

(३) या कलमाद्वारे उपबंधित केलेली शिक्षा ही, कलम ११ च्या उपबंधाखाली अपराधी ज्या कोणत्याही शिक्षेस पात्र होऊ शकेल त्या शिक्षेव्यतिरिक्त असेल.]

१४. कलम १३ खाली शिक्षापत्र असलेला कोणताही अपराध करण्यात आला असेल त्या बाबतीत अधिहरण करणे. पाठवण्यात आलेल्या ज्या औषधिद्रव्यांच्या ^१ किंवा सौंदर्यप्रसाधनांच्या] संबंधात अपराध करण्यात आला असेल ती अधिहृत केली जाण्यास पात्र असतील.

१५. ^१[महानगर दंडाधिकार्याच्या किंवा प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकार्याच्या] न्यायालयापेक्षा अधिकारिता. कनिष्ठ दर्जाच्या न्यायालयास कलम १३ खाली शिक्षापत्र असलेल्या कोणत्याही अपराधाची संपरीक्षा करता येणार नाही.

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१० द्वारे मूळ कलम-१३ ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

[औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची] निर्मिती, विक्री व वितरण

दर्जाची मानके.

१६. (१) या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ "प्रमाण दर्जा" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ,—
 (क) औषधिद्रव्याच्या संबंधात, ते औषधिद्रव्य [दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये] दिलेल्या मानकास अनुसरून आहे, व
 (ख) सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात, ते सौंदर्यप्रसाधन विहित असेल अशा मानकास अनुसरून आहे,
 असा होतो.]

(२) या प्रकरणाच्या प्रयोजनासाठी [दुसऱ्या अनुसूची] मध्ये भर घालण्याबद्दल किंवा ती अन्यथा विशोधित करण्याबद्दल मंडळाची विचारविनिमय केल्यानंतर व तसा आपला उद्देश असल्याविषयी ज्ञासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे किमान तीन महिन्यांची नोटीस दिल्यानंतर, [केंद्र शासनाला] तशाच अधिसूचनेद्वारे तसे करता येईल व त्यानंतर [दुसरी अनुसूची] त्याप्रमाणे विशोधित झाली असल्याचे मानण्यात येईल.

गैरछापाची औषधिद्रव्ये.

[१७. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य पुढील बाबतीत गैरछापाचे असल्याचे मानले जाईल :—

- (क) जर त्याची झालेली खराबी जेणेकरून लपून राहिल अशा प्रकारे त्यास रंग देण्यात आला असेल, ते विलेपित करण्यात आले असेल, त्याचे चूर्ण केलेले असेल किंवा त्याला पाँलिश करण्यात आले असेल अगर ते वास्तवात जसे आहे त्यापेक्षाही जास्त चांगले किंवा अधिक गुणकारी असल्याचे भासविण्यात आले असेल तर; अथवा
 (ख) जर त्यावर विहित पद्धतीने लेबल लावलेले नसेल तर; अथवा
 (ग) जर त्याचे लेबल किंवा आधानक किंवा त्यासोबत असणारी कोणतीही वस्तु यावर, अशा औषधिद्रव्याच्या बाबतीत जे खोटा दावा सांगते अगर एखाद्या तपशिलाच्या बाबतीत जे खोटे किंवा दिशामूल करणारे आहे असे कोणतेही निवेदन, रचनाकृती किंवा बोधचित्र असेल तर.

भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये.

१७ क. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य पुढील बाबतीत भेसळयुक्त असल्याचे मानले जाईल :—

- (क) ते संपूर्णतः किंवा अंशतः कोणत्याही नासक्या, सडक्या किंवा कुजक्या पदार्थापासून बनलेले असेल तर; अथवा
 (ख) जर ते अस्वच्छ वातावणात तयार केले गेले असून किंवा आवेष्टित केले गेले असून किंवा साठवले गेले असून ते घाणीमुळे दूषित झालेले असेल किंवा आरोग्यास हानिकारक झालेले असेल तर; अथवा
 (ग) जर त्याचे आधानक संपूर्णतः किंवा अंशतः एखाद्या विषारी किंवा घातुक पदार्थापासून बनलेले असल्यामुळे त्यातील पदार्थ आरोग्याला अपायकारक होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा
 (घ) जर फक्त रंगवण्याच्याच प्रयोजनार्थ विहित केलेल्याहून अन्य रंग त्यावर असेल किंवा त्यात असेल तर; अथवा
 (ङ.) जर त्यात कोणताही हानिकारक किंवा विषाक्त पदार्थ असून त्यामुळे आरोग्याला अपाय होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा
 (च) जेणेकरून त्याची गुणवत्ता किंवा तीव्रता कमी होईल अशाप्रकारे त्यात एखादा पदार्थ मिसळलेला असेल तर.

बनावट औषधिद्रव्ये.

१७ ख. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे औषधिद्रव्य हे पुढील बाबतीत बनावट असल्याचे मानले जाईल :—

- (क) जर अन्य औषधिद्रव्याच्या नावाखाली त्याची निर्मिती केली असेल तर; अथवा

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१२ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८४ रोजी व तेव्हापासून).
 २. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१२ द्वारे पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
 ३. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-११ द्वारे "अनुसूची" याऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
 ४. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-८ द्वारे "राज्य शासन" याऐवजी दाखल केले.
 ५. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१३ द्वारे कलमे १७, १७ क व १७ ख याऐवजी घातले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(ख) जर ते अन्य औषधिद्रव्याची नक्कल असेल किंवा त्याला पर्यायी असेल तर किंवा जेणेकरून फसगत होऊ शकेल इतपत त्याचे अन्य औषधिद्रव्याशी साम्य असेल तर किंवा त्यावर अगर त्याच्या लेबलावर अगर त्याच्या आधानकावर अन्य औषधिद्रव्याचे नाव असेल तर—मात्र त्यांचे खरे स्वरूप प्रगट होईल आणि ते व दुसरे औषधिद्रव्य ही एकच नव्हेत हे उघड होईल इतपत स्पष्टपणे व ठळकपणे ते चिन्हांकित केलेले असेल तर गोष्ट वेगळी; अथवा

(ग) जर लेबलावर किंवा आधानकावर त्या औषधिद्रव्याचा निर्माणक म्हणून ज्या व्यक्तीचे किंवा कंपनीचे नाव असल्याचे दिसते ती व्यक्ती किंवा कंपनी काल्पनिक असेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर; अथवा

(घ) जर त्या औषधिद्रव्याच्या बदली पूर्णतः किंवा अंशतः दुसरे औषधिद्रव्य किंवा पदार्थ प्रचारात आला असेल तर; अथवा

(ङ) ते विवक्षित निर्माणकाचे उत्पादन असल्याचे दिसत असले तरी ते वस्तुतः त्याचे उत्पादन नसेल तर.

१७ ग. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे सौंदर्यप्रसाधन पुढील बाबतीत गैरछापाचे असल्याचे मानले जाईल :—

गैरछापाची सौंदर्यप्रसाधने.

(क) जर विहित न केलेला रंग त्यामध्ये घातलेला असेल तर; किंवा

(ख) जर त्यावर विहित पद्धतीने लेबल लावण्यात आलेले नसेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे लेबल किंवा आधानक किंवा त्यासोबत असणारी कोणतीही वस्तु यावर, एखाद्या तपशिलाच्या बाबतीत खोटे किंवा दिशाभूल करणारे असे कोणतेही निवेदन असेल तर.

१७ घ. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, एखादे सौंदर्यप्रसाधन हे पुढील बाबतीत बनावट असल्याचे मानले जाईल :—

बनावट सौंदर्यप्रसाधने.

(क) जर अन्य सौंदर्यप्रसाधनाच्या नावाखाली त्याची निर्मिती केली असेल तर; अथवा

(ख) जर ते अन्य सौंदर्यप्रसाधनाची नक्कल असेल किंवा त्याला पर्यायी असेल किंवा जेणेकरून फसगत होऊ शकेल इतपत त्याचे अन्य सौंदर्यप्रसाधनाशी साम्य असेल किंवा त्यावर अगर त्याच्या लेबलावर अगर त्याच्या आधानकावर अन्य सौंदर्यप्रसाधनाचे नाव असेल तर—मात्र जेणेकरून त्याचे खरे स्वरूप प्रगट होईल आणि ते व दुसरे सौंदर्यप्रसाधन ही एकच नव्हेत हे उघड होईल इतपत स्पष्टपणे व ठळकपणे ते चिन्हांकित केलेले असेल तर गोष्ट वेगळी; अथवा

(ग) जर लेबलावर किंवा आधानकावर त्या सौंदर्यप्रसाधनाचा निर्माणक म्हणून ज्या व्यक्तीचे किंवा कंपनीचे नाव असल्याचे दिसते ती व्यक्ती किंवा कंपनी काल्पनिक असेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर; अथवा

(घ) जर ते विवक्षित निर्माणकाचे उत्पादन असल्याचे दिसत असले तरी ते वस्तुतः त्याचे उत्पादन नसेल तर.]

१८. राज्य शासन यासंबंधात शासकीय रक्षणवत्रातील अधिसूचनेद्वारे निश्चित करील अशा विवक्षित औषधिद्रव्ये दिनांकापासून कोणत्याही व्यक्तीला किंवा तिच्या वतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीकरवी पुढील गोष्टी व सौंदर्यप्रसाधने करता किंवा करवता येणार नाहीत :—

यांच्या विवक्षित मनाई.

(क) १ (एक) जे प्रमाण दर्जाचे नाही अथवा गैरछापाचे, भेसळयुक्त किंवा बनावट आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य;

(दोन) जे प्रमाण दर्जाचे नाही किंवा गैरछापाचे किंवा बनावट आहे असे कोणतेही सौंदर्यप्रसाधन;]

१ (तीन) कोणतेही पेटंट किंवा एकस्वाधिकार औषध—मात्र त्याच्या लेबलावर किंवा आधानकावर] त्यात अंतर्भूत असलेल्या क्रियाशील घटकद्रव्यांचे सूत्र किंवा सूची त्यांच्या परिमाणांसहित] विहित पद्धतीने दर्शवण्यात आली असेल तर गोष्ट वेगळी;]

१. खंड (क) च्या पोटखंड (एक), (दोन), (चार) आणि (पाच) आणि खंड (ख) व (ग) करता १ एप्रिल, १९४७; दिल्ली, अजमेर व कूर्ग यामध्ये अमलात असेल तितपत खंड (क) च्या पोटखंड (तीन) करता १ एप्रिल, १९४९, पहा अधिसूचना क्रमांक १८-१२/४६-डी दोन, दिनांक ११ फेब्रुवारी, १९४७. भारताचे राजपत्र, १९४७, भाग एक, पृष्ठ १८९; अधिसूचना क्रमांक १-२/४८-डी (दोन), दिनांक २९ सप्टेंबर, १९४८ द्वारे विशोधित केल्याप्रमाणे; हिमाचल प्रदेश, विलासपूर, कच्छ, भोपाळ, त्रिपुरा, विन्ध्य प्रदेश आणि मणिपूर राज्यांकरता १ एप्रिल, १९५३, पहा अधिसूचना क्रमांक एस.आर.ओ. ६६४, दिनांक ३० मार्च, १९५३, भारताचे राजपत्र, १९५३, भाग दोन, विभाग ३, पृष्ठ ४५१.

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१४ (क) (दोन) द्वारे मूळ उपखंड (एक), (दोन) व (दोन-क) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-९ द्वारे पोटखंड (तीन) ऐवजी दाखल केले.

४. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१४ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी घातले. (१ फेब्रुवारी १९८३, रोजी व तेव्हापासून)

(चार) एखादे औषधद्रव्य विहित करण्यात येईल त्याप्रमाणे अशा कोणत्याही रोगास किंवा व्याधीस [प्रतिबंध करते, ती बरा करते किंवा त्याचा उपशम करते] किंवा त्याचा असा अन्य काही परिणाम होतो असे त्यासोबतच्या निवेदनावरून, रचनाकृतीवरून किंवा बोधचिन्नावरून किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारे दिसत असेल किंवा तसा दावा केलेला असेल तेव्हा असे कोणतेही औषधद्रव्य;

[(पाच) एखाद्या सौंदर्यप्रसाधनातील जे घटकद्रव्य त्यावर दर्शवलेल्या किंवा शिफारस केलेल्या सूचनानुसार वापर करताना असुरक्षित किंवा अपायकारक ठरू शकेल असे घटकद्रव्य अंतर्भूत असलेले ते सौंदर्यप्रसाधन;

(सहा) हे प्रकरण किंवा त्याखाली केलेला कोणताही नियम याच्या कोणत्याही उपबंधांचे उल्लंघन करणारे कोणतेही औषधद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन;]

[विक्रीसाठी किंवा वितरणासाठी निर्माण करणे, अगर विकणे, अगर विक्रीसाठी साठवणे किंवा मांडणे किंवा देऊ करणे;]

(ख) या अधिनियमात किंवा त्याखाली केलेल्या कोणत्याही नियमात असलेल्यापैकी कोणत्याही उपबंधाचे उल्लंघन करून आयात केलेले असेल किंवा बनवलेले असेल असे कोणतेही औषधद्रव्य [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] [विकणे, अगर विक्रीसाठी साठवणे किंवा मांडणे किंवा देऊ करणे;]

(ग) या प्रकरणाखाली अशा प्रयोजनासाठी देण्यात आलेल्या लायसनाखेरीज व त्यातील शर्ती अनुसरल्याखेरीज कोणतेही औषधद्रव्य [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] [विक्रीसाठी अगर वितरणासाठी बनवणे किंवा विकणे, किंवा विक्रीसाठी साठवणे अगर मांडणे अगर देऊ करणे]:

परंतु, या कलमामधील कोणतीही गोष्ट, परीक्षणासाठी, चाचणीसाठी, किंवा विश्लेषणासाठी कोणत्याही औषधद्रव्याच्या विहित शर्तीवर अल्प प्रमाणात केल्या जाणाऱ्या निर्मितीला लागू होणार नाही:

परंतु आणखी असे की, [केंद्र शासन] मंडळाशी विचारविनिमय करून शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे प्रमाण दर्जाचे नसलेले कोणतेही औषधद्रव्य किंवा एखाद्या वर्गातील औषधद्रव्ये [विक्रीसाठी किंवा वितरणासाठी निर्माण करण्यास, अगर विकण्यास, अगर विक्रीसाठी साठवण्यास किंवा मांडण्यास किंवा देऊ करण्यास] अशा अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही शर्तीवर परवानगी देऊ शकेल.

* * * * *

निर्माणकाचे नाव,
इत्यादी उघड करणे.

[१८क. औषधद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा निर्माणक किंवा त्याच्या वितरणासाठी नेमलेला त्याचा एजंट खेरीजकरून प्रत्येक व्यक्तीला आपण ते औषधद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन कोणाकडून मिळवले त्या व्यक्तीचे नाव, पत्ता व इतर तपशील तिने निरीक्षकाकडे उघड करवा असे फर्माविण्यात आल्यास तिला तसे करावे लागेल.]

अभिलेख जतन करणे
व माहिती सादर
करणे.

[१८ख. कलम १८, खंड (ग) अन्वये लायसन धारण करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला विहित केल्याप्रमाणे अभिलेख, नोंदवह्या किंवा इतर दस्तऐवज ठेवावे लागतील व जतन करावे लागतील आणि या अधिनियमान्वये कोणत्याही शक्ती वापरणाऱ्या किंवा कोणतेही कार्य पार पाडणाऱ्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने किंवा प्राधिकरणाने या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी मागवली असेल अशी माहिती त्याच्याकडे सादर करावी लागेल.]

१. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-९ द्वारे "तो बरा करते किंवा त्याचा उपशम करते" या मजकुराऐवजी दाखल केले.

२. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१४ द्वारे उपखंड (पाच) ऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१४ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१४ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-९ द्वारे "राज्ये" याऐवजी दाखल केले.

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१४ द्वारे स्पष्टीकरण गाळले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-१४ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-१५ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

१९. (१) या कलमात यापुढे उपबंभित केले असेल त्या व्यतिरिक्त एरव्ही, या प्रकरणाखालील अटल्यामध्ये, ज्या औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात अपराध करण्यात आला त्याचे स्वरूप, त्यातील पदार्थ किंवा त्याचा दर्जा किंवा त्याच्या निर्मितीच्या किंवा आयातीच्या वेळची परिस्थिती याबाबत आरोपी अज्ञानात होता अथवा खरेदीदाराने ते केवळ चावणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या प्रयोजनासाठी खरेदी केले असल्याने विक्रीमुळे त्याचे नुकसान झालेले नाही एवढेच शाबीत करणे हा बचाव होऊ शकणार नाही.

(२) केवळ पुढे दिलेल्या कारणास्तव एखादे औषधिद्रव्य गैरछापाचे किंवा मेसळयुक्त किंवा बनावट आहे अथवा प्रमाणदर्जापेक्षा हलक्या दर्जाचे आहे अथवा एखादे सौंदर्यप्रसाधन गैरछापाचे किंवा प्रमाणदर्जापेक्षा हलक्या दर्जाचे आहे असे कलम १८ च्या प्रयोजनार्थ मानले जाणार नाही, ती कारणे अशी :—

(क) औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन याचे वस्तुमान, वजन किंवा मात्रा वाढवण्यासाठी अगर त्याचा निकृष्ट दर्जा किंवा त्यातील इतर दोष लपवण्यासाठी नव्हे, तर ते औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन वाहतुकीसाठी किंवा वापरासाठी योग्य अशा स्थितीतील व्यापारवस्तू म्हणून बनवण्यासाठी किंवा तयार करण्यासाठी, त्यात एखाद्या अनुपदवी पदार्थ किंवा घटकद्रव्य आवश्यक असल्यामुळे ते त्यात बालप्यात झालेले आहे ; किंवा

* * * * *

(ख) निर्मितीच्या, सिद्धतेच्या किंवा वाहतुकीच्या ओघात काही बाह्य पदार्थ अपरिहार्यपणे त्यात मिसळला गेला आहे : परंतु, विक्रेत्याला किंवा वितरकाला अशा मिश्रणाची जाणीव झाल्यानंतर होणारी औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची कोणतीही विक्री किंवा वितरण याच्या संबंधात हा खंड लागू होणार नाही.

१(३) औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा निर्माता किंवा त्याच्या वितरणासाठी नेमलेला त्याचा एजंट खेरीजकरून एखाद्या व्यक्तीने—

(क) आपण औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन त्याच्या रीतसर लायसन मिळालेल्या निर्माणककडून, वितरककडून किंवा विक्रेत्याकडून मिळवले होते ;

(ख) औषधिद्रव्यामुळे किंवा सौंदर्यप्रसाधनामुळे त्या कलमाच्या उपबंधाचे कोणत्याही प्रकारे उल्लंघन झाले असल्याचे आपणास माहीत नव्हते आणि योग्य ती तत्परता दाखवूनही त्याबाबत खातरजमा करणे आपणास शक्य झाले नसते ; आणि

(ग) औषधिद्रव्ये किंवा सौंदर्यप्रसाधने आपल्या कब्जात असताना योग्य प्रकारे साठवून ठेवलेले होते व ज्या स्थितीत आपण ते प्राप्त केले त्याच स्थितीत ते राहिलेले होते ;

असे शाबीत केले तर, ती व्यक्ती कलम १८ च्या उल्लंघनाबद्दल दायी होणार नाही.]

१२०. (१) राज्य शासनाला, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, विहित अर्हता धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्ती त्यास योग्य वाटतील अशा व्यक्तींची, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा, राज्यातील क्षेत्रासाठी आणि अशा औषधिद्रव्यांच्या किंवा औषधिद्रव्यांच्या वर्गाच्या किंवा अशा सौंदर्यप्रसाधनांच्या किंवा अशा सौंदर्यप्रसाधनांच्या वर्गाच्या] संबंधात शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्ती करता येईल

शासकीय विश्लेषक.

(२) केंद्र शासनालादेखील, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे विहित अर्हता धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्ती त्यास योग्य वाटतील अशा व्यक्तींची, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा औषधिद्रव्यांच्या किंवा औषधिद्रव्यांच्या वर्गाच्या किंवा अशा सौंदर्यप्रसाधनांच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनांच्या वर्गाच्या] संबंधात शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्ती करता येईल.

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम १५ द्वारे विवक्षित शब्दांऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम १६ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम १० द्वारे समाविष्ट केलेला खंड (कू), १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम १५ द्वारे णालला. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम १५ द्वारे पोटकलम (३) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम ४ द्वारे मूळ कलमे २० व २१ ऐवजी दाखल केले. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम १६ द्वारे "औषधिद्रव्यांचा वर्ग" या मजकुराऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

(३) पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी केंद्र शासनाला व राज्य शासनालादेखील आपल्या अखत्याराखाली सेवा करत नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याची तो ज्याच्या अखत्याराखाली सेवा बजावत असेल त्या शासनाची पूर्वसंमती घेतल्याखेरीज शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्ती करता येणार नाही.

¶(४) औषधिद्रव्ये किंवा सौंदर्यप्रसाधने यांच्या आयातीत, निर्मितीत किंवा विक्रीत कोणताही आर्थिक हितसंबंध असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला, या कलमाच्या पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) अन्वये शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्त केले जाणार नाही.]

२१. (१) केंद्र शासनाला किंवा राज्य शासनाला शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, विहित निरीक्षक अर्हता धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्ती त्यास योग्य वाटतील अशा व्यक्तींची त्यांना केंद्र शासन किंवा, प्रकरणपरत्वे, राज्य शासन नेमून देईल अशा क्षेत्रासाठी निरीक्षक म्हणून नियुक्ती करता येईल.

(२) निरीक्षकाने कोणत्या शक्ती वापरण्यात व कोणती कामे पार पाडावीत, कोणती औषधिद्रव्ये किंवा औषधिद्रव्यांचे वर्ग किंवा सौंदर्यप्रसाधने किंवा सौंदर्यप्रसाधनांचे वर्ग] यांच्या संबंधात व कोणत्या शर्ती, मर्यादा किंवा निर्बंध यांच्या अधीनतेने अशा शक्ती वापरता येतील किंवा अशी कामे पार पाडता येतील ते विहित करण्यात येईल त्याप्रमाणे असेल.

(३) [औषधिद्रव्यांच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनांच्या आयातीमध्ये, निर्मितीमध्ये किंवा विक्रीमध्ये] ज्या व्यक्तीचा कोणताही आर्थिक हितसंबंध असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीला या कलमाखाली निरीक्षक म्हणून नियुक्त करण्यात येणार नाही.

(४) 'भारतीय दंड संहिता' (१८६० चा ४५)-कलम २१ च्या अर्थानुसार, प्रत्येक निरीक्षक हा लोकसेवक असल्याचे मानले जाईल व त्याची नियुक्ती करणारे शासन यासंबंधात विनिर्दिष्ट करील अशा [विहित अर्हता प्राप्त असलेल्या] प्राधिकाऱ्यास तो पदतः दुय्यम असेल.]

¶२२. (१) कलम २३ व त्याखाली केंद्र शासनाने या संबंधात केलेले कोणतेही नियम यांच्या निरीक्षकांच्या उपबंधांच्या अधीनतेने, निरीक्षक ज्या क्षेत्रासाठी त्याची नियुक्ती झाली असेल त्याच्या स्थानिक मर्यादांच्या शक्ती. आत,—

¶(क) (एक) जेथे कोणत्याही औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची निर्मिती करण्यात येत असेल त्या वास्तूची आणि औषधिद्रव्यांचे प्रमाणीकरण व चाचणी करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या साधनांची;

(दोन) जेथे कोणत्याही औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची विक्री करण्यात येत असेल किंवा ते विक्रीसाठी साठवून ठेवले असेल किंवा मांडले असेल किंवा देऊ केले जात असेल किंवा वितरित केले जात असेल त्या वास्तूची

पाहाणी करू शकेल;

(ख) (एक) निर्मिती अथवा विक्री करण्यात येत असलेल्या किंवा विक्रीसाठी साठवून ठेवलेल्या अथवा मांडलेल्या किंवा देऊ केलेल्या किंवा वितरित करण्यात येत असलेल्या;

(दोन) कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन खरेदीदाराकडे किंवा मालप्रेषितीकडे नेत असलेल्या, सुपूर्द करित असलेल्या किंवा सुपूर्दगीची तयारी करत असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीकडून, अशा औषधिद्रव्यांचे किंवा सौंदर्यप्रसाधनांचे नमुने घेऊ शकेल;

(ग) त्याला आवश्यक वाटेल अशा कोणत्याही मदतीनिशी कोणत्याही वाजवी वेळी,—

(एक) ज्या कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात या प्रकरणाखालील अपराध करण्यात आलेला आहे किंवा करण्यात येत आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन एखाद्या व्यक्तीने स्वतःजवळ लपवले असावे असे त्याला सकारण वाटते अशा कोणत्याही व्यक्तीची झडती घेऊ शकेल; किंवा

(दोन) जेथे या प्रकरणाखालील अपराध करण्यात आलेला आहे किंवा करण्यात येत आहे असे त्याला सकारण वाटत असेल त्या जागेमध्ये प्रवेश करून झडती घेऊ शकेल; किंवा

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम १७ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१७ द्वारे "औषधिद्रव्यांचे वर्ग" या मजकुराऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. धरील अधिनियमाच्या कलम-१७ द्वारे "औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीमध्ये, आयातीमध्ये किंवा विक्रीमध्ये" या मजकुराऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम १८ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम-११ द्वारे कलम-२२ ऐवजी दाखल केले.

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८ कलम-१९ द्वारे मूळखंड (क) (ख) व (ग) याऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(तीन) ज्यासंबंधी या प्रकरणाखालील अपराध करण्यात आलेला आहे किंवा करण्यात येत आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन वाहून नेण्याकरता जे कोणतेही वाहन, जलयान किंवा अन्य परिवाहन वापरण्यात येत आहे असे त्याला सकारण वाटत असेल. ते थांबवून त्याची झडती घेऊ शकेल,

आणि ज्याच्या संबंधात अपराध करण्यात आलेला आहे किंवा करण्यात येत आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन ज्या व्यक्तीच्या कब्जात असेल त्या व्यक्तीला जास्तीत जास्त वीस दिवसांच्या विनिर्दिष्ट कालावधीपर्यंत अशा औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या कोणत्याही साठ्याची विल्हेवाट न लावण्याचा लेखी आदेश देऊ शकेल, अथवा औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन ज्याच्या कब्जात आहे त्याला त्यातील दोष दूर करता येईल असे त्या अभिकथित अपराधाचे स्वरूप नसेल तर एरवी, अशा औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा साठा आणि ज्याच्या द्वारे असा अपराध करण्यात आला किंवा करण्यात येत आहे किंवा असा अपराध करण्यासाठी ज्याचा उपयोग केला जाऊ शकेल असा, कोणताही पदार्थ किंवा वस्तू हस्तगत करू शकेल;]

१[(गम्) १] खंड (ग्) मध्ये निर्देशिल्याप्रमाणे कोणत्याही व्यक्तीकडे अथवा कोणतीही जागा, वाहन, जलयान किंवा अन्य परिवाहन यांमध्ये] सापडलेला कोणताही अभिलेख, नोंदवही किंवा इतर कोणताही महत्त्वाची गोष्ट तपासून पाहू शकेल, आणि त्यामुळे हा अधिनियम किंवा त्याखाली केलेले नियम याखाली शिक्षापात्र असलेला अपराध घडल्याचा पुरावा मिळेल असे त्यास सकारण वाटत असेल तर, तो ते हस्तगत करू शकेल;]

१[(गम्क) ज्यासंबंधी या प्रकरणाखालील अपराध करण्यात आलेला आहे किंवा करण्यात येत आहे असे त्यास सकारण वाटत असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीला औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्य-प्रसाधन विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करणे, साठवणे, विक्रीकरता मांडणे, विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता देऊ करणे यासंबंधीचा कोणताही अभिलेख, नोंदवही किंवा अन्य दस्तऐवज सादर करण्यासाठी कोणत्याही व्यक्तीला फर्मावू शकेल;]

(घ) हे प्रकरण किंवा त्याखाली केलेले कोणतेही नियम यांची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी आवश्यक असतील अशा अन्य शक्ती वापरता येतील.

(२) १['फौजवारी प्रक्रिया संहिता, १९७३' (१९७४ चा २)], याचे उपबंध उक्त संहितेच्या १[कलम १४] खाली काढलेल्या वॉरंटच्या प्राधिकारान्वये घेतलेल्या कोणत्याही झडतीला किंवा केलेल्या अभि-ग्रहणाला जसे लागू होतात तसेच ते, शक्य होईल तेथवर, या अधिनियमाखाली घेतलेल्या कोणत्याही झडतीला किंवा केलेल्या अभिग्रहणाला लागू होतील.

१[(२क) खंड (ग्म्) अन्वये हस्तगत केलेला किंवा खंड (ग्म्क) अन्वये सादर केलेला प्रत्येक अभिलेख, नोंदवही किंवा अन्य दस्तऐवज याप्रमाणे तो हस्तगत केल्याच्या किंवा सादर केल्याच्या दिनांकापासून वीस दिवसांच्या कालावधीत, ज्या व्यक्तीकडून तो हस्तगत केला असेल किंवा ज्या व्यक्तीने तो सादर केलेला असेल त्या व्यक्तीने विहित असेल अशा पद्धतीने प्रमाणित केलेल्या त्याच्या प्रती किंवा त्यातील उतारे, काढून घेतल्यावर त्या व्यक्तीला परत करण्यात येईल.]

(३) निरीक्षकाला प्रकरणाद्वारे किंवा त्याखाली त्याला प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तींचा वापर करत असताना जर कोणत्याही व्यक्तीने त्याला हेतुपुरस्सर अटकाव केला तर किंवा १[पोट-कलम (१) च्या खंड (ग्म्क) अन्वये याप्रमाणे सांगितलेला कोणताही अभिलेख, नोंदवही किंवा अन्य दस्त-ऐवज दाखवण्यास नकार दिला तर;] ती व्यक्ती तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षास पात्र होईल.]

२३. (१) एखादा निरीक्षक या प्रकरणाखाली औषधिद्रव्याचा १[किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा] निरीक्षकांची कोणताही नमुना घेईल त्या बाबतीत, तो त्याची वाजवी किंमत दळू करील व त्याबद्दल लेखी पोचपावतीची मागणी करू शकेल.

१. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम-५, द्वारे समाविष्ट केले. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम १९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम १९ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम, १९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(२) पोट-कलम (१) खाली देऊ करण्यात आलेली किंमत नाकारण्यात आली किंवा निरीक्षकाने कलम २२ च्या खंड (ग) खाली कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या साठ्याचे अभिग्रहण केले तर त्या बाबतीत, तो याबद्दल विहित नमुन्यातील पावती देऊ करील.

(३) एखादा निरीक्षक चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या प्रयोजनासाठी औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा नमुना घेईल त्या बाबतीत, ज्या व्यक्तीकडून तो नमुना घेईल त्या व्यक्तीला तो ते प्रयोजन विहित नमुन्यात लेखी कळवील आणि अशा व्यक्तीच्या समक्ष—मात्र ती हेतुपुरस्सर अनुपस्थित राहिली तर गोष्ट वेगळी—त्या नमुन्याची चार भागांत विभागणी करील आणि ते पक्के मोहोरबंद करून योग्य रीतीने चिन्हांकित करील आणि अशा रीतीने मोहोरबंद व चिन्हांकित केलेल्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही भागांवर अशा व्यक्तीला तिची स्वतःची मोहोर लावण्याची व ते चिन्हांकित करण्याची परवानगी देईल :

परंतु, जेथे औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची निर्मिती करण्यात येते अशा वास्तूमधून नमुना घेण्यात आला असेल त्या बाबतीत, नमुन्याची विभागणी केवळ तीन भागांमध्ये करणे आवश्यक असेल :

परंतु, आणखी असे की, औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन लहान आकाराच्या पात्रांमध्ये तयार करण्यात आले असेल त्या बाबतीत, निरीक्षक पूर्वोक्ताप्रमाणे उक्त पात्रांपैकी तीन किंवा, प्रकरणपरत्वे, चार पात्रे ती योग्य रीतीने चिन्हांकित केल्यानंतर व आवश्यक त्या बाबतीत मोहोरबंद केल्यानंतर घेऊ शकेल आणि औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन उघडे राहिल्यास विघडण्याची किंवा त्यास अन्य प्रकारे नुकसान पोचण्याची शक्यता असेल तर तो ती तशी घेईल.

(४) निरीक्षक अशी विभागणी केलेल्या नमुन्याचा एक भाग किंवा, प्रकरणपरत्वे, एक पात्र त्याने ज्या व्यक्तीकडून तो नमुना घेतला त्या व्यक्तीला परत करील आणि उर्वरित नमुना स्वतःकडे ठेवून त्याची पुढीलप्रमाणे विल्हेवाट लावील :—

(एक) एक भाग किंवा पात्र तो चाचणीसाठी किंवा विश्लेषणासाठी ताबडतोब शासकीय विश्लेषकाकडे पाठवील;

(दोन) औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या संबंधात कोणतीही कार्यवाही दाखल करण्यात आली असेल तर, ती ज्या न्यायालयापुढे दाखल करण्यात आली असेल त्याच्याकडे दुसरा भाग किंवा पात्र हजर करील; आणि

१ (तीन) तिसरा भाग किंवा पात्र घेतले असेल त्या बाबतीत, तो भाग किंवा पात्र ज्या व्यक्तीचे नाव, पत्ता आणि इतर तपशील कलम १८ खाली उघड करण्यात आले असेल अशी कोणतीही व्यक्ती असल्यास, तिच्याकडे तो पाठवील.]

(५) एखादा निरीक्षक कलम २२ च्या खंड (ग) खाली कारवाई करील त्याबाबतीत,—

(क) तो कलम १८ च्या कोणत्याही उपबंधाचे औषधिद्रव्यामुळे किंवा सौंदर्यप्रसाधनामुळे उल्लंघन झाले आहे किंवा कसे याची खातरजमा करून घेण्यासाठी सर्वतोपरी त्वरा करील आणि औषधिद्रव्यामुळे किंवा सौंदर्यप्रसाधनामुळे अशा प्रकारे उल्लंघन होत नाही याची खातरजमा झाली तर ताबडतोब, उक्त खंडाखाली काढलेला आदेश मागे घेईल किंवा, प्रकरणपरत्वे, सक्तीने ताब्यात घेतलेला साठा परत करण्यासाठी आवश्यक असेल अशी कार्यवाही करील;

(ख) जर त्याने औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा साठा सक्तीने ताब्यात घेतला तर तो शक्य असेल तितक्या लवकर न्याय दंडाधिकार्यास ते कळवील व साठ्याच्या अभिरक्षेसंबंधी त्याचे आदेश घेईल;

(ग) जर अभिकथित उल्लंघन हे असे असेल की, औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन ज्याच्या कब्जात आहे त्याला त्यामधील दोष सुधारता येण्यासारखा असेल तर, दोष अशा रीतीने सुधारण्यात आल्याची खात्री झाल्यानंतर तो उक्त खंडाखाली त्याचा आदेश ताबडतोब मागे घेईल—मात्र त्यामुळे कोणताही खटला दाखल करण्याच्या उपायास बाध येणार नाही.

१ [(६) एखादा निरीक्षक कलम २२, पोट-कलम (१), खंड (ग) खाली कोणत्याही अभिलेखाचे, नोंदवहीचे, कागदपत्राचे किंवा अन्य कोणत्याही महत्त्वाच्या वस्तूचे अभिग्रहण करील त्या बाबतीत, तो शक्य असेल तितक्या लवकर न्याय दंडाधिकार्याला ते कळवील व अभिलेख इत्यादींच्या अभिरक्षेबाबत त्याचे आदेश घेईल.]

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-१६ द्वारे खंड (तीन) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-२० द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम-६ द्वारे समाविष्ट केले. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

२४. जेथे कोणत्याही औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची किंवा विक्रीसाठी अथवा वितरणासाठी ठेवण्यात येत असेल अशा कोणत्याही जागेची त्या त्या वेळी हुकूमतदार असणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीस, औषधिद्रव्याची किंवा सौंदर्यप्रसाधनाची किंवा विक्रीसाठी ठेवण्यात येत असेल किंवा, प्रकरणपरत्वे, ते ठेवण्यात येत असेल ते ठिकाण कोणते ते उघड करण्यास निरीक्षकाने फर्माविले असता ती व्यक्ती तसे करण्यास बांधलेली असेल.

औषधिद्रव्ये किंवा सौंदर्यप्रसाधने कोठे बनवली किंवा ठेवली जातात ते ठिकाण उघड करणे व्यक्तींना बंधनकारक.

२५. (१) कलम २३ च्या पोटकलम (४) खाली कोणत्याही औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्य-प्रसाधनाचा नमुना चाचणीसाठी किंवा विश्लेषणासाठी ज्याच्याकडे सादर करण्यात आला असेल त्या शासकीय विश्लेषकाला नमुना सादर करणाऱ्या निरीक्षकाकडे आपल्या सहीचा विहित नमुन्यातील अहवाल तीन प्रतींमध्ये द्यावा लागेल.

शासकीय विश्लेषकांचे अहवाल.

(२) निरीक्षक, तो अहवाल मिळाल्यावर त्याची एक प्रत, नमुना ज्या व्यक्तीकडून घेतला त्या व्यक्तीला किंवा दुसरी प्रत कलम १८क खाली ज्या व्यक्तीचे नाव, पत्ता व इतर तपशील उघड करण्यात आला असेल अशी एखादी व्यक्ती असल्यास तिला देईल आणि तिसरी प्रत नमुन्याच्या संबंधातील कोणत्याही खटल्यामध्ये वापरण्यासाठी स्वतःकडे ठेवून घेईल.

(३) जो दस्तऐवज या प्रकरणाखाली शासकीय विश्लेषकाने सही केलेला अहवाल असल्याचे दिसते असा कोणताही दस्तऐवज हा त्यामध्ये नमूद केलेल्या तथ्याबाबतचा पुरावा असेल, व असा पुरावा हा निर्णायक असेल-आत्र ज्या व्यक्तीकडून नमुना घेण्यात आला त्या व्यक्तीने किंवा कलम १८क खाली ज्या व्यक्तीचे नाव, पत्ता व अन्य तपशील उघड करण्यात आलेला असेल त्या व्यक्तीने अहवालाच्या विरुद्ध पुरावा दाखल करण्याचा आपला उद्देश आहे असे अहवालाची प्रत मिळाल्यापासून अठ्ठावीस दिवसांच्या आत निरीक्षकाला किंवा नमुन्यासंबंधीची कार्यवाही ज्याच्यासभोर प्रलंबित असेल त्या न्यायालयाला कळविले असेल तर गोष्ट वेगळी.

(४) एखाद्या व्यक्तीने शासकीय विश्लेषकाच्या अहवालाविरुद्ध पुरावा दाखल करण्याचा आपला उद्देश पोटकलम (३) खाली सूचित केला असेल त्या बाबतीत, केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेत नमुन्याची अगोदरच चाचणी घेण्यात आलेली नसेल किंवा त्याचे विश्लेषण करण्यात आलेले नसेल तर न्यायालय हे स्वतः होऊन अथवा फिर्यादीने किंवा आरोपीने विनंती केल्यावरून स्वविवेकानुसार, कलम २३ च्या पोटकलम (४) खाली दंडाधिकार्यापुढे हजर केलेल्या औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा नमुना उक्त प्रयोगशाळेकडे चाचणीसाठी किंवा विश्लेषणासाठी पाठविण्याची व्यवस्था करू शकेल; आणि ती प्रयोगशाळा चाचणी किंवा विश्लेषण करून त्याच्या निष्कर्षासंबंधीचा अहवाल केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेच्या संचालकाच्या सहीनिशी किंवा प्राधिकारान्वये लेखी कळवील आणि असा अहवाल हा त्यात नमूद केलेल्या तथ्याबाबतचा निर्णायक पुरावा असेल.

(५) केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेत पोटकलम (४) खाली केलेल्या चाचणीचा किंवा विश्लेषणाचा खर्च न्यायालय निदेश देईल त्याप्रमाणे फिर्यादीला किंवा आरोपीला सोसावा लागेल.

२६. कोणत्याही व्यक्तीस किंवा एखाद्या मान्यताप्राप्त अधिसंघास-मग ती अशा अधिसंघाचा सदस्य असो किंवा नसो-तिने किंवा त्याने खरेदी केलेले कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन किंवा सौंदर्य-प्रसाधनाच्या खरेदी-दारास त्याची चाचणी किंवा विश्लेषण करवून घेणे शक्य.

विहित रीतीने अर्ज करून आणि विहित फी भरून चाचणीसाठी किंवा विश्लेषणासाठी शासकीय विश्लेषकाकडे सादर करण्याचा आणि अशा चाचणीचा किंवा विश्लेषणाचा शासकीय विश्लेषकाच्या सहीचा अहवाल मिळविण्याचा हक्क राहिल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या आणि कलम ३२ च्या प्रयोजनार्थ मान्यताप्राप्त उपभोक्ता अधिसंघ याचा अर्थ कंपनी अधिनियम, १९५६ किंवा त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यान्वये नोंदणी झालेला एखादा ऐच्छिक उपभोक्ता अधिसंघ असा आहे.

२६क. या प्रकरणात अंतर्भूत असलेल्या दुसऱ्या कोणत्याही उपबंधास बाध न येता, कोणत्याही औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा वापर केल्यामुळे माणसांच्या किंवा जनावरांच्या जीवितास धोका होण्याची शक्यता आहे किंवा एखाद्या औषधिद्रव्याच्या बाबतीत दावा केल्यानुसार किंवा दावा केल्याचे दिसते त्यानुसार त्यामध्ये गुणकारिता नाही किंवा गुणकारितेच्या दृष्टीने समर्थनीय होणार नाही अशी घटकद्रव्ये व ती अशा परिमाणात त्या औषधिद्रव्यात आहेत आणि लोकहितास्तव व तसे आवश्यक व समयोचित आहे अशी केंद्र शासनाची खात्री झाली तर, ते शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे अशा औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास मनाई करू शकेल.]

औषधिद्रव्यांची व सौंदर्यप्रसाधनांची निर्मिती इत्यादीना लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.

१. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम-१५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम-१७ द्वारे विवक्षित शब्दांऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

३. बरील अधिनियमाच्या कलम-१७ द्वारे "किंवा उक्त आदेशक" या मजकुराऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९८६ चा अधिनियम क्रमांक ७१ क २ द्वारे समाविष्ट केले. (दिनांक १५ जुलै, १९८७ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९८२चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम-२१ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

या प्रकरणाचे उल्लंघन करून औषधिद्रव्यांची निर्मिती करणे, विक्री करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.

१५२७. जो कोणी स्वतः किंवा त्याच्या वतीने इतर कोणत्याही व्यक्तीमार्फत—

(क) कलम १७क अन्वये भेसळयुक्त असल्याचे किंवा कलम १७ख अन्वये बनावट असल्याचे मानले जाणारे असे अगर कोणताही रोग किंवा विकृती यांचे निदान, उपचार, उपशमन किंवा प्रतिबंध यांसाठी कोणत्याही व्यक्तीने वापरले असता, जे औषधिद्रव्य केवळ भेसळयुक्त असल्यामुळे किंवा बनावट असल्यामुळे किंवा, प्रकरणपरत्वे, प्रमाण दर्जाचे नसल्यामुळे त्याच्या मृत्यूस कारणीभूत होण्याची शक्यता आहे अगर 'भारतीय दंड संहिता' (१८६० चा ४५) यातील कलम ३२० च्या अर्थानुसार 'जबर दुखापत' या सदरात मोडू शकेल अशा प्रकारच्या शारीरिक दुखापतीस कारणीभूत होण्याची शक्यता आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील, अगर विकेल, अगर विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता साठवील किंवा मांडील किंवा देऊ करील, अगर वितरित करील तो, ज्याची मुदत पाच वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु जो आजीव मुदतीचा असू शकेल अशा कारावासास, आणि दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल;

(ख) (एक) कलम १७क अन्वये भेसळयुक्त असल्याचे मानले जाणारे, परंतु खंड (क) मध्ये निर्दिष्ट केलेले औषधिद्रव्य खेरीजकरून; किंवा

(दोन) कलम १८ च्या खंड (ग) अन्वये आवश्यक असल्याप्रमाणे विधिग्राह्य लायसना-शिवाय,

कोणतेही औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील, अगर विकेल, अगर विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता साठवील, किंवा मांडील किंवा देऊ करील, अगर वितरित करील तो, ज्याची मुदत एक वर्षांहून कमी असणार नाही, परंतु तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव, ती कारणे न्यायनिर्णयात नमूद करून, एका वर्षांपेक्षा कमी मुदतीच्या कारावासाची आणि पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी द्रव्यदंडाची शिक्षा ठोठावू शकेल;

(ग) कलम १७ख अन्वये बनावट असल्याचे मानले जाणारे, परंतु खंड (क) मध्ये निर्दिष्ट न केलेले असे कोणतेही औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील अगर विकेल अगर विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता साठवील किंवा मांडील किंवा देऊ करील, अगर वितरित करील तो, ज्याची मुदत तीन वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव ती कारणे न्यायनिर्णयात नमूद करून, तीन वर्षांपेक्षा कमी पण एक वर्षांपेक्षा कमी नव्हे इतक्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा ठोठावू शकेल;

(घ) या प्रकरणाच्या अन्य कोणत्याही उपबंधाचे किंवा त्याअन्वये केलेल्या कोणत्याही नियमाचे उल्लंघन करून, खंड (क) किंवा खंड (ख) किंवा खंड (ग) मध्ये निर्दिष्ट केलेले औषधिद्रव्य खेरीजकरून इतर कोणतेही औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील, अगर विकेल, अगर विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता साठवील किंवा मांडील किंवा देऊ करील, अगर वितरित करील तो, ज्याची मुदत एक वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव, ती न्यायनिर्णयात नमूद करून, एक वर्षांपेक्षा कमी मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा ठोठावू शकेल.

या प्रकरणाचे उल्लंघन करून सौंदर्यप्रसाधनांची निर्मिती करणे, विक्री करणे, इत्यादीबद्दल शिक्षा.

२७क. जो कोणी स्वतः किंवा त्याच्या वतीने इतर कोणत्याही व्यक्तीमार्फत—

(एक) कलम १७ग अन्वये बनावट असल्याचे मानले जाणारे कोणतेही सौंदर्यप्रसाधन विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील, अगर विकेल, अगर विक्रीकरता साठवील किंवा मांडील किंवा देऊ करील, तो, तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, आणि द्रव्यदंडास पात्र होईल;

(दोन) या प्रकरणाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याही उपबंधाचे किंवा त्याखाली केलेल्या कोणत्याही नियमाचे उल्लंघन करून, वरील खंड (एक) मध्ये निर्दिष्ट केलेले खेरीज करता इतर कोणतेही सौंदर्यप्रसाधन विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील, अगर विकेल, अगर विक्रीकरता साठवील किंवा मांडील किंवा देऊ करील तो, एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास आणि एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.]

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २२ द्वारे मूळ कलमे २७ व २७ क यांऐवजी दाखल केली. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

१२८. जो कोणी कलम १८क किंवा कलम २४ च्या उपबंधाचे उल्लंघन करील तो एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा [एक हजार रुपयांपर्यंत] असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.]

१२८क. जो कोणी वाजवी कारणाशिवाय किंवा सबबीशिवाय कलम १८ख च्या उपबंधाचे उल्लंघन करील तो, एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

२८ख. जो कोणी स्वतः किंवा त्याच्या वतीने इतर कोणत्याही व्यक्तीमार्फत, कलम २६क अन्वये काढण्यात आलेल्या कोणत्याही अधिसूचनेच्या उपबंधाचे उल्लंघन करून, कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन निर्माण करील किंवा विकेल किंवा वितरित करील तो, तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र होईल व पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडासही पात्र होईल.]

२९. जो कोणी केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळेत किंवा शासकीय विश्लेषकाचे तयार केलेल्या अहवालाचा किंवा अशा अहवालातील कोणत्याही उताऱ्याचा कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या जाहिरातीच्या प्रयोजनासाठी उपयोग करील तो, पाचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास पात्र असेल.

१३०. १(१) जो कोणी—

(क) कलम २७ च्या खंड (ख) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, ज्याची मुदत दोन वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु सहा वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव, ती न्यायनिर्णयात नसूद करून, दोन वर्षांपेक्षा कमी मुदतीच्या कारावासाची आणि दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी द्रव्यदंडाची शिक्षा ठोठावू शकेल;

(ख) कलम २७ च्या खंड (ग) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, ज्याची मुदत सहा वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु दहा वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल;

(ग) कलम २७ च्या खंड (घ) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, ज्याची मुदत दोन वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु चार वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, किंवा पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल ;]

१(१क) जो कोणी, कलम २७क खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून पुन्हा त्याच कलमाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा [दोन हजार रुपयांपर्यंत] असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.]

१. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम १९ द्वारे कलम २८ ऐवजी दाखल केले. (१९ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २३ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम २३ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम २४ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम १४ द्वारे कलम ३० ऐवजी दाखल केले.

७. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २५ द्वारे पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २० द्वारे दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

९. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २५ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(२) जो कोणी * * * कलम २९ खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून पुन्हा त्याच कलमाखालील अपराध केल्याबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो [दहा वर्षांपर्यंत] असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.]

अधिहरण करणे.

३१. [(१)] कोणत्याही व्यक्तीस या बाबतीत केलेल्या नियमाद्वारे विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्या प्रमाणे, या प्रकरणाच्या किंवा त्याखाली करण्यात आलेल्या अशा कोणत्याही नियमाच्या उपबंधांचे उल्लंघन केल्याबद्दल दोषी ठरवण्यात आले असेल त्याबाबतीत, ज्या औषधिद्रव्याच्या [किंवा सौंदर्यप्रसाधनाच्या] साठ्याच्या बाबतीत उल्लंघन करण्यात आले असेल तो साठा अधिहृत केला जाण्यास पात्र होईल.

[आणि जर असे उल्लंघन,—

[(एक) कलम १७ अन्वये गैरछापाचे औषधिद्रव्य म्हणून, कलम १७क अन्वये भेसळयुक्त औषधिद्रव्य म्हणून किंवा कलम १७ख अन्वये बनावट औषधिद्रव्य म्हणून मानण्यात आलेल्या कोणत्याही औषधिद्रव्याची निर्मिती करणे, किंवा]

(दोन) कलम १८ च्या खंड (ग) अन्वये आवश्यक असलेल्या विधिग्राह्य लायसनाशिवाय कोणतेही औषधिद्रव्य [विक्रीसाठी, वितरणासाठी निर्माण करणे अगर विकणे, अगर ते विक्रीसाठी साठवणे किंवा मांडणे किंवा देऊ करणे]

याबाबत असेल तर, अशा निर्मितीच्या, विक्रीच्या किंवा वितरणाच्या कामी वापरलेली उपकरणे किंवा यंत्रसामग्री आणि असे औषधिद्रव्य ज्यात असेल अशी कोणतीही पात्रे, पुडकी किंवा आवेष्टने आणि असे औषधिद्रव्य वाहून नेण्यासाठी वापरण्यात आलेली जनावरे, वाहने, जलयाने किंवा इतर परिवाहने देखील अधिहृत केली जाण्यास पात्र ठरतील.]

[(२) पोटकलम (१) मध्ये अंतर्भूत असलेल्या उपबंधांना बाध न येता, निरीक्षकाने अर्ज केल्यावरून किंवा अन्यथा आणि आवश्यक असेल अशी चौकशी केल्यावर, औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन हे प्रमाण दर्जाचे नाही [किंवा ते गैरछापाचे, भेसळयुक्त किंवा बनावट औषधिद्रव्य अगर गैरछापाचे किंवा बनावट सौंदर्यप्रसाधन] आहे अशी न्यायालयाची खात्री झाली असेल त्याबाबतीत, असे औषधिद्रव्य, किंवा, प्रकरणपरत्वे, असे सौंदर्यप्रसाधन हे अधिहृत केले जाण्यास पात्र होईल.]

शासकीय विभागांना उपबंध लागू असणे.

३१क. कलम ३१ मध्ये अंतर्भूत असलेले उपबंध खेरीजकरून या प्रकरणाचे इतर उपबंध हे, इतर कोणत्याही व्यक्तीने केलेल्या औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास जसे लागू होतात तसेच ते शासनाच्या कोणत्याही विभागाने केलेल्या अशा औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास लागू होतील.]

अपराधांची दखल घेणे.

३२. (१) निरीक्षका [व्यथित व्यक्ती किंवा मान्य उपभोक्ता अधिसंघ-सग अशी व्यक्ती त्या अधिसंघाचा सदस्य असो किंवा नसो] शिवाय इतर कोणत्याही व्यक्तीला या प्रकरणाखाली खटला दाखल करता येणार नाही.

(२) [महानगर दंडाधिकार्याच्या किंवा प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकार्याच्या] न्यायालयापेक्षा कनिष्ठ असे कोणतेही न्यायालय या प्रकरणाखालील शिक्षापाल अपराधाची सपरीक्षा करणार नाही.

१. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २० द्वारे "कलम २८ किंवा" हा मजकूर गाळला (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम २० द्वारे "दोन वर्षांपर्यंत" या मजकुराऐवजी दाखल केले.

३. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम ९ द्वारे पोटकलम '(१)' असा नवीन क्रमांक दिला. (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २१ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २१ द्वारे भर घातली. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २६ द्वारे खंड (एक) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

७. वरील अधिनियमाच्या कलम २६ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९६० चा अधिनियम ३५, कलम-९ द्वारे समाविष्ट करण्यात आलेले पोट कलम (२) हे १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम १८ द्वारे मूळ कलमाऐवजी पुन्हा दाखल करण्यात आले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

९. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २६ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

१०. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २२ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

११. १९८६ चा अधिनियम क्रमांक ७१, क.३ द्वारे समाविष्ट केले. (दिनांक १५ जुलै १९८७ रोजी व तेव्हापासून).

१२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २७ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

(३) या प्रकरणाखाली जी अपराध ठरते अशा कोणत्याही कृतीबद्दल किंवा अकृतीबद्दल इतर कोणत्याही कायद्याअन्वये कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध खटला भरण्यास या प्रकरणात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे प्रतिबंध होतो असे मानण्यात येणार नाही.

१३२क. औषधिद्रव्याचा किंवा सौंदर्यप्रसाधनाचा निर्माता किंवा अशा औषधिद्रव्याच्या वितरणासाठी निर्मात्याने नेमलेला एजंट खेरीजकरून अन्य कोणत्याही व्यक्तीने या प्रकरणाखाली जो कोणताही अपराध केला असल्याचे अभिकथन करण्यात आले असेल त्या अपराधाची संपरीक्षा चालू असताना, न्यायालयापुढे हजर करण्यात आलेल्या पुराव्यावरून, अशा निर्माणकाचा किंवा त्याच्या एजंटाचा त्या अपराधाशी संबंध आहे अशी न्यायालयाची खाली झाली तर त्याबाबतीत, [फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३, (१९७४चा २) यातील कलम ३१९, पोटकलमे (१), (२) व (३)] मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, न्यायालय त्या निर्मात्याविरुद्ध किंवा एजंटाविरुद्ध कलम ३२ अन्वये जणूकाही खटला दाखल करण्यात आलेला असावा असे समजून त्यांच्याविरुद्ध कार्यवाही करू शकेल.]

निर्माणक, इत्यादींवर खटला भरण्याची न्यायालयाची शक्ती.

३३. १ [(१) या प्रकरणाच्या उपबंधांची अंमलबजावणी करण्यासाठी केंद्र शासनाला १ [मंडळाशी विचारविनिमय केल्यानंतर किंवा त्याच्या शिफारशीवरून] व शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे आगाऊ प्रसिद्धी देऊन नियम करता येतील :

नियम करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.

परंतु, मंडळाशी विचारविनिमय न करता नियम करणे आवश्यक झाले आहे अशी परिस्थिती उद्भवली असल्याचे केंद्र शासनाचे मत असेल तर, विचार विनिमयाला फाटा देता येईल, पण अशा बाबतीत, नियम केल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत मंडळाशी विचारविनिमय करावा लागेल आणि उक्त नियमांच्या विशोधनाच्या संबंधात मंडळ करील अशा कोणत्याही सूचना केंद्र शासनाला विचारात घ्याव्या लागतील.]

(२) पूर्वागामी शक्तीच्या व्यापकतेला बाध न येता, अशा नियमांमध्ये,—

(क) औषधिद्रव्यांची १ [किंवा सौंदर्यप्रसाधनांची] चाचणी आणि विश्लेषण करण्याकरिता प्रयोगशाळा स्थापन करण्याचा उपबंध करता येईल;

(ख) शासकीय विश्लेषकांच्या अर्हता व कर्तव्ये आणि निरीक्षकांच्या अर्हता विहित करता येतील;

(ग) औषधिद्रव्य १ [किंवा सौंदर्यप्रसाधन] हे प्रमाण दर्जाचे आहे किंवा कसे हे निश्चित करताना उपयोगात आणावयाच्या चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या पद्धती विहित करता येतील;

(घ) जैव व कार्बनधात्विक संयुगांच्या संबंधात प्रमाणीकरणाची एकमाने व पद्धती विहित करता येतील;

१ [(घघ) औषधिद्रव्याला कोणता किंवा कोणते रंग असावेत किंवा त्याला रंग देण्यासाठी त्यात कोणता किंवा कोणते रंग घातलेले असावेत ते १ [कलम १७ क] खंड (घ) खाली विहित करता येतील;]

(ङ) औषधिद्रव्ये किंवा कोणतेही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्य किंवा एखाद्या वर्गातील औषधिद्रव्ये १ [अथवा सौंदर्यप्रसाधने किंवा कोणतेही विनिर्दिष्ट सौंदर्यप्रसाधन किंवा एखाद्या वर्गातील सौंदर्यप्रसाधने] यांची १ [विक्रीसाठी किंवा वितरणासाठी निर्मिती करण्याच्या], विक्री करण्याच्या व त्यांचे वितरण करण्याच्या लायसनांचे नमुने, अशा लायसनांसाठी करावयाच्या अर्जांचा नमुना, अशी लायसने ज्या शर्तीवर देता येतील त्या शर्ती; ती देण्याच्या शक्ती असलेले प्राधिकरण १ [अशा प्राधिकरणाच्या अर्हता] व त्यासाठी देय असलेली फी विहित करता येईल.

१. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २३ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २८ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम १५ द्वारे पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले.

४. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २२ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २४ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २९ द्वारे दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

९. वरील अधिनियमाच्या कलम २९ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

१] आणि या प्रकरणाच्या कोणत्याही उपबंधाचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे उल्लंघन केले गेले तर किंवा ज्या शर्तीवर ती लायसने दिलेली असतील त्यांपैकी कोणत्याही शर्तीचे पालन झाले नाही तर, अशा कोणत्याही प्रकरणी, असे लायसन रद्द किंवा तहकूब करण्याबाबत उपबंध करता येईल;]

१[(इड्) कलम १८ख अन्वये कोणते अभिलेख, नोंदपुस्तके व इतर दस्तऐवज ठेवावयाचे व जतन करावयाचे ते विहित करता येईल;

(इड्क) जेथे कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन यांची निर्मिती केली जात आहे किंवा त्याची निर्मिती करण्याचे योजलेले आहे अशा कोणत्याही दास्तूचे (लायसनाची संजुरी किंवा नूतनीकरण या प्रयोजनार्थ) निरीक्षण करण्याबद्दल फी विहित करता येईल;

(इड्ख) कलम २२ च्या पोटकलम (२क) अन्वये प्रती कशा प्रमाणित करावयाच्या ती पद्धती विहित करता येईल;]

(च) एखाद्या औषधिद्रव्यामुळे अमुक रोगांना किंवा व्याधींना १] प्रतिबंध होतो, ते बरे होतात किंवा त्यांचे उपशमन होते] हे त्यावरून दिसता कामा नये किंवा तसा दावा सांगण्यात येऊ नये असे रोग किंवा व्याधी कोणत्या व अशा औषधिद्रव्यामुळे अमुक परिणाम होतात असे दिसता कामा नये किंवा तसा दावा सांगण्यात येऊ नये असे परिणाम कोणते ते विनिर्दिष्ट करता येईल;

(छ) तपासणीच्या, चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या प्रयोजनासाठी कोणत्या शर्तीवर औषधिद्रव्यांची अल्प प्रमाणात निर्मिती करता येईल त्या शर्ती विहित करता येतील;

(ज) कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्याच्या किंवा विशिष्ट वर्गातील औषधिद्रव्यांच्या लेबलावर किंवा पात्रावर निर्मितीचा दिनांक आणि गुणकारिता समाप्त होण्याचा दिनांक सुस्पष्टपणे व यथातथ्य नमूद करणे आवश्यक करता येईल व निर्मितीच्या दिनांकापासून विनिर्दिष्ट कालावधी समाप्त झाल्यानंतर किंवा गुणकारिता दिनांक उलटून गेल्यानंतर उक्त औषधिद्रव्य किंवा उक्त वर्गातील औषधिद्रव्ये विकण्यास, विक्रीसाठी साठवण्यास किंवा मांडण्यास अथवा वितरित करण्यास मनाई करता येईल;

(झ) औषधिद्रव्ये १] किंवा सौंदर्यप्रसाधने] वाटल्यामध्ये, पुडक्यांमध्ये किंवा अन्य पात्रांमध्ये आवेष्टित करताना १] औषधिद्रव्यांशी घेट संपर्क येणाऱ्या आवेष्टन साहित्याच्या वापरासंबंधीसुद्धा] पालन करावयाच्या शर्ती विहित करता येतील, आणि अशा शर्तीचे उल्लंघन करून आवेष्टित केलेली औषधिद्रव्ये १] किंवा सौंदर्यप्रसाधने] विकण्यास, विक्रीसाठी साठवण्यास किंवा मांडण्यास अथवा वितरित करण्यास मनाई करता येईल;

(ञ) आवेष्टित केलेली औषधिद्रव्ये १] किंवा सौंदर्यप्रसाधने] यावर कशा रीतीने लेबल लावावीत त्याबाबत विनियमन करता येईल आणि अशा लेबलांमध्ये कोणत्या बाबी समाविष्ट कराव्या लागतील किंवा करता यणार नाहीत ते विहित करता येईल;

(ट) कोणत्याही औषधिद्रव्यामध्ये जास्तीत जास्त किती मर्यादेपर्यंत कोणत्याही विषारी पदार्थांची भर घालावी किंवा त्यामध्ये ते असावे त्याचे प्रमाण विहित करता येईल, ज्यात असे प्रमाण अधिक आहे असे कोणतेही औषधिद्रव्ये तयार करण्यास, विकण्यास किंवा विक्रीसाठी साठवण्यास किंवा मांडण्यास अथवा वितरित करण्यास मनाई करता येईल आणि हे प्रकरण व त्याखाली केलेले नियम यांच्या प्रयोजनार्थ कोणते पदार्थ विषारी पदार्थ म्हणून मानण्यात येतील ते विनिर्दिष्ट करता येईल;

(ठ) कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्याचे सर्वमान्य शास्त्रीय नाव हे असे औषधिद्रव्ये समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही पेटंट किंवा एकाधिकार औषधाच्या लेबलावर किंवा वेष्टनावर विहित रीतीने प्रदर्शित करणे आवश्यक करता येईल;

*

*

*

*

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २९ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम १५ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी घातले.

३. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २२ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २४ द्वारे खंड (इ) वगळला. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

१] (ह) निरीक्षकाच्या शक्तीव कामे १] आणि असे निरीक्षक ज्यास दुय्यम असतील अशा प्राधिकरणाच्या अर्हता] विहित करता येतील आणि ज्यांच्याबाबतीत अशा शक्ती वापरता येतील किंवा कामे पार पाडता येतील अशी १] औषधिद्रव्ये किंवा औषधिद्रव्यांचे वर्ग किंवा सौंदर्यप्रसाधने किंवा सौंदर्यप्रसाधनांचा वर्ग] व कोणत्या शक्तीच्या, मर्यादांच्या किंवा निर्बंधांच्या अधीनतेने तसे करावे ते विनिर्दिष्ट करता येईल ;]

(ण) शासकीय विश्लेषकांनी द्यावयाच्या अहवालाचे नमुने आणि कलम २६ खाली चाचणी किंवा विश्लेषण करण्यासाठी अर्ज करण्याची रीत व त्यासाठी प्रदेय असलेली फी विहित करता येईल ;

१] (त) ज्या अपराधांच्या बाबतीत कलम ३१ अन्वये अधिहरण करण्याचा आदेश काढता येईल असे या प्रकरणाविषय किंवा त्याखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही नियमाविषय अपराध कोणते ते विनिर्दिष्ट करता येईल ; आणि]

(थ) कोणत्याही विनिर्दिष्ट औषधिद्रव्याला अथवा विशिष्ट वर्गातील औषधिद्रव्यांना १] अथवा सौंदर्यप्रसाधनाला किंवा विशिष्ट वर्गातील सौंदर्यप्रसाधनांना] या प्रकरणातील किंवा त्याखाली केलेल्या नियमातील सर्व किंवा त्यापैकी कोणत्याही उपबंधांपासून सशर्त अथवा अन्यथा सूट देण्याची तरतूद करता येईल ;

* * * * *

१] ३३क. या अधिनियमात अन्यथा उपबंधित केले असेल त्याव्यतिरिक्त एरव्ही, या प्रकरणात अंतर्भूत असलेली कोणतीही गोष्ट १] आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्यांच्या बाबतीत लागू होणार नाही.]

हे प्रकरण १] आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्यांच्या बाबतीत लागू नसणे.

१] प्रकरण ४ थे-क

१] आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी] औषधिद्रव्यांच्या संबंधातील उपबंध

३३ख. हे प्रकरण फक्त १] आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी] औषधिद्रव्यांच्या बाबतीतच लागू असेल.

प्रकरण ४ थे-क लागू असणे.

३३ग. (१) या प्रकरणातून उद्भवणाऱ्या तांत्रिक बाबींच्या संबंधात केंद्र शासनाला व राज्य शासनांना सल्ला देण्यासाठी आणि या प्रकरणाद्वारे नेमून देण्यात येतील अशी अन्य कार्ये पार पाडण्यासाठी केंद्र शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे आणि तीत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्या तारखेपासून, (१] आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्य तंत्र सल्लागार मंडळ] या नावाने संबोधायचे) एक मंडळ स्थापन करील.

आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये तंत्र सल्लागार मंडळ.

(२) ते मंडळ पुढील सदस्य मिळून बनलेले असेल, ते असे :—

- (एक) आरोग्य सेवा महासंचालक, पदसिद्ध ;
- (दोन) भारताचा औषध नियंत्रक, पदसिद्ध ;
- (तीन) १] आरोग्य मंत्रालयात भारतीय वैद्यक प्रणालींशी संबंधित असलेला मुख्य अधिकारी, पदसिद्ध] :

१. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम १० द्वारे खंड (ह) ऐवजी दाखल केले (१६ मार्च, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २९ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २२ द्वारे "औषधिद्रव्ये किंवा औषधिद्रव्यांचे वर्ग" या मजकुराऐवजी दाखल केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २४ द्वारे खंड (त) ऐवजी दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६२ चा अधिनियम क्रमांक २१, कलम २२ द्वारे समाविष्ट केले. (२७ जुलै, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५ द्वारे दाखल केलेले पोटकलम (३), हे १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २४ द्वारे माळले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम २ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

८. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २५ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९६९ रोजी व तेव्हापासून).

९. वरील अधिनियमाच्या कलम २६ द्वारे समाविष्ट केले. (८ डिसेंबर, १९६९ रोजी व तेव्हापासून).

१०. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३० द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

११. वरील अधिनियमाच्या कलम ३० द्वारे मूळ खंड (तीन) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

- (चार) संचालक, केंद्रीय औषधिद्रव्य प्रयोगशाळा, कलकत्ता, पदसिद्ध ;
- (पाच) कलम ३३च अन्वये शासकीय विश्लेषकाचे पद धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्तीस केंद्र शासन नामनियुक्त करील अशी एक व्यक्ती ;
- (सहा) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचा एक औषधिगुणविद्यावेत्ता ;
- (सात) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचा एक उद्भिज रसायनशास्त्रज्ञ ;
- [(आठ) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाच्या चार व्यक्ती, आयुर्वेदिक औषधिगुण-धर्मग्रंथ समिती-सदस्यांमधून दोन व्यक्ती, युनानी औषधिगुणधर्मग्रंथ समिती-सदस्यांमधून एक व्यक्ती आणि सिद्ध औषधिगुणधर्मग्रंथ समिती-सदस्यांमधून एक व्यक्ती ;]
- (नऊ) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचा 'द्रव्यगुण' व 'भैषज्य कल्पना' या विषयाचा एक अध्यापक ;
- (दहा) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचा 'इलम-उल्-अदविय' आणि 'तकलीस-बा-दवा-साझी' या विषयाचा एक अध्यापक ;
- [(अकरा) केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाचा 'गुणपादम्' या विषयाचा एक अध्यापक ;
- (बारा) आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये उद्योगाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी प्रत्येकी एक याप्रमाणे केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाच्या तीन व्यक्ती ;
- (तेरा) आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी तिब्ब वैद्यक प्रणालीच्या व्यवसायींमधून प्रत्येकी एक याप्रमाणे केंद्र शासनाने नामनियुक्त करावयाच्या तीन व्यक्ती.]
- (३) केंद्र शासन मंडळाच्या एका सदस्याला त्याचा अध्यक्ष म्हणून नियुक्त करील.
- (४) नामनियुक्त करण्यात आलेले मंडळाचे सदस्य तीन वर्षांपर्यंत पद धारण करतील, तथापि ते पुन्हा नामनियुक्त होण्यास पात्र असतील.
- (५) केंद्र शासनाची पूर्वमान्यता घेऊन, मंडळ गणसंख्या निश्चित करणारे आणि स्वतःची कार्य-पद्धती व पार पाडावयाचे सर्वप्रकारचे कामकाज विनियमित करणारे पोटनियम करू शकेल.
- (६) एखादे पद रिक्त असले तरीही, मंडळाची कामे पार पाडली जाऊ शकतील.
- (७) केंद्र शासन एखाद्या व्यक्तीला मंडळाची सचिव म्हणून नियुक्त करील आणि स्वतःस आवश्यक वाटेल त्याप्रमाणे मंडळाकरिता लिपिकवर्ग आणि अन्य कर्मचारीवर्ग पुरवील.

आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये संमंत्रक समिती.

३३घ. (१) या अधिनियमाचा आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांशी संबंध येतो तेथेच त्याचे संपूर्ण भारतभर करावयाच्या प्रशासनामध्ये एकरूपता आणण्याच्या प्रयोजनाकरिता केंद्र शासन, राज्य शासने व आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये तंत्र सल्लागार मंडळ' यांना कोणत्याही बाबीवर सल्ला देण्याकरिता केंद्र शासन 'आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये संमंत्रक समिती' नावाची एक सल्लागार समिती स्थापन करील.

(२) 'आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये संमंत्रक समिती' ही केंद्र शासनाने त्या शासनाचे प्रतिनिधी म्हणून नामनियुक्त करावयाच्या दोन व्यक्ती आणि प्रत्येक राज्याचा प्रतिनिधी म्हणून संबंधित राज्य शासनाने नामनियुक्त करावयाची जास्तीत जास्त एक व्यक्ती मिळून बनलेली असेल.

(३) केंद्र शासन आवश्यक करील तेव्हा 'आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये संमंत्रक समिती' आपली सभा भरवील आणि ती स्वतःच्या कार्यपद्धतीचे विनियमन करील.

गैरछापाची औषधिद्रव्ये.

३३ड. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्य पुढील बाबतीत गैरछापाचे असल्याचे मानले जाईल :—

(क) जर त्याची झालेली खराबी जेणेकरून लपून राहिल अशाप्रकारे त्यास रंग देण्यात आला असेल, ते विलेपित करण्यात आले असेल, त्याचे चूर्ण केलेले असेल किंवा त्याला पाँलिश करण्यात आले असेल, अगर ते वास्तवात जसे आहे त्यापेक्षाही जास्त चांगले किंवा अधिक गुणकारी असल्याचे भासविण्यात आले असेल तर; अथवा

(ख) जर त्यावर विहित पद्धतीने लेबल लावलेले नसेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे लेबल किंवा आधानक किंवा त्यासोबत असणारी कोणतीही वस्तु यावर, अशा औषधिद्रव्याच्या बाबतीत जे खोटा दावा सांगते अगर एखाद्या तपशिलाच्या बाबतीत जे खोटे किंवा दिशाभूल करणारे आहे असे कोणतेही निवेदन, रचनाकृती किंवा बोधचित्र असेल तर.

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३० द्वारे मूळ खंड (आठ) व (बारा) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ३१ द्वारे कलमे ३३घ ते ३३ डडघ ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३३३ड. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्य पुढील बाबतींत भेसळयुक्त असल्याचे मानले जाईल :—

भेसळयुक्त
औषधिद्रव्ये.

(क) ते संपूर्णतः किंवा अंशतः कोणत्याही नासक्या, सडक्या किंवा कुजक्या पदार्थापासून बनलेले असेल तर; अथवा

(ख) जर ते अस्वच्छ वातावरणात तयार केले गेले असून किंवा आवेष्टित केले गेले असून किंवा साठवले गेले असून ते घाणीमुळे दूषित झालेले असेल किंवा आरोग्यास हानिकारक झालेले असेल तर; अथवा

(ग) जर त्याचे आधानक संपूर्णतः किंवा अंशतः एखाद्या विषारी किंवा घातुक पदार्थापासून बनलेले असल्यामुळे त्यातील पदार्थ आरोग्याला अपायकारक होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा

(घ) जर फक्त रंगवण्याच्याच प्रयोजनार्थ, विहित केलेल्याहून अन्य रंग त्यावर असेल किंवा त्यात असेल तर; अथवा

(ङ) जर त्यात कोणताही हानिकारक किंवा विषाक्त पदार्थ असून त्यामुळे आरोग्याला अपाय होण्याची शक्यता असेल तर; अथवा

(च) जेणेकरून त्याची गुणवत्ता किंवा तीव्रता कमी होईल अशाप्रकारे त्यात एखादा पदार्थ मिसळलेला असेल तर.

स्पष्टीकरण.—खंड (क) च्या प्रयोजनाकरता एखादे औषधिद्रव्ये पूर्णतः किंवा अंशतः एखाद्या कुजक्या पदार्थाचे बनलेले असल्याचे, फक्त असे कुजके पदार्थ म्हणजे एखाद्या औषधिद्रव्याच्या कोणत्याही नैसर्गिक कुजण्याचा परिणाम असल्याच्या कारणास्तव, मानले जाणार नाही :

परंतु, असे कुजणे, औषधिद्रव्ये निर्मात्याच्या बाजूने किंवा त्याच्या वितरकाच्या ह्मणायीमुळे झालेले नसावे आणि औषधिद्रव्य आरोग्यास क्षतिकारक नसावे.

३३३डक. या प्रकरणाच्या प्रयोजनार्थ, आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्य हे पुढील बाबतींत बनावट असल्याचे मानले जाईल :—

बनावट औषधिद्रव्ये.

(क) जर अन्य औषधिद्रव्याच्या नावाखाली त्याची निर्मिती केली असेल तर; अथवा

(ख) जर ते अन्य औषधिद्रव्याची नक्कल असेल किंवा त्याला पर्यायी असेल तर किंवा जेणेकरून फसगत होऊ शकेल इतपत त्याचे अन्य औषधिद्रव्याशी साम्य असेल तर किंवा त्यावर अगर त्याच्या लेबलावर अगर त्याच्या आधानकावर अन्य औषधिद्रव्याचे नाव असेल तर—प्राप्त त्याचे खरे स्वरूप प्रगट होईल आणि ते व दुसरे औषधिद्रव्य ही एकच नव्हेत हे उघड होईल इतपत स्पष्टपणे व ठळकपणे ते चिन्हांकित केलेले असेल तर गोष्ट वेगळी; अथवा

(ग) जर लेबलावर किंवा आधानकावर त्या औषधिद्रव्याचा निर्माणक म्हणून ज्या व्यक्तीचे किंवा कंपनीचे नाव असल्याचे दिसते ती व्यक्ती किंवा कंपनी काल्पनिक असेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर; अथवा

(घ) जर त्या औषधिद्रव्याच्या बदली पूर्णतः किंवा अंशतः दुसरे औषधिद्रव्ये किंवा पदार्थ प्रचारात आला असेल तर; अथवा

(ङ) ते विवक्षित निर्माणकाचे उत्पादन असल्याचे दिसत असले तरी ते वस्तुतः त्याचे उत्पादन नसेल तर.

३३३डख. कोणत्याही व्यक्तीने आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्याच्या संदर्भात काही यानके विहित केली असल्यास अशी मानके अनुसरल्याखेरीज विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता त्या औषधिद्रव्याची निर्मिती करता कामा नये.

आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्यांची विक्रीकरता निर्मिती करण्याबाबत विनियमन.

३३३डग. या बाबतीत राज्य शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिष्ट करील अशा तारखेपासून, कोणत्याही व्यक्तीने एकतर स्वतः किंवा आपल्या वतीने इतर कोणत्याही व्यक्तीमार्फत,—

विवक्षित आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीस आणि विक्रीस मनाई.

(क) (एक) कोणतेही गैरछापाचे, भेसळयुक्त किंवा बनावट आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्ये;

(दोन) कोणत्याही पेटंट किंवा एकस्वाधिकार औषधिद्रव्याच्या लेबलावर किंवा आधानकावर त्यात अंतर्भूत असलेल्या घटकद्रव्यांची यथातथ्य सूची विहित पद्धतीनुसार लावलेली असल्याखेरीज असे कोणतेही औषध;

(तीन) या प्रकरणाच्या कोणत्याही उपबंधांचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे उल्लंघन करून कोणतेही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्ये;

याची विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्मिती करता कामा नये;

(च) या अधिनियमाच्या कोणत्याही उपबंधांचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे उल्लंघन करून ज्याची निर्मिती केलेली असेल असे कोणतेही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्ये विकता कामा नये, विक्रीकरता ते साठवता किंवा मांडता किंवा देऊ करता कामा नये अगर वितरित करता कामा नये.

(ग) विहित प्राधिकरणाने या प्रकरणाअन्वये अशा प्रयोजनासाठी लायसन दिले असल्या-
शिवाय, व त्याच्या शर्तीचे अनुसरण केल्याशिवाय कोणतेही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधि-
द्रव्य याची विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्मिती करता कामा नये:

परंतु, जे वैद्य आणि हकीम, स्वतःच्या रुग्णांच्या उपयोगाकरता आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी
औषधिद्रव्याची निर्मिती करतात, त्यांना या कलमातील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही:

परंतु आणखी असे की, या कलमातील काहीही तपासणी, चाचणी किंवा विश्लेषण करण्याच्या
प्रयोजनाकरता विहित शर्तीच्या अधीनतेने, अल्प परिमाणात, आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधि-
द्रव्याची जी निर्मिती केली जाते तिला या कलमातील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही.

आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांची निर्मिती, इत्यादींना लोकहितास्तव मनाई करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती.

३३डडध. या प्रकरणात अंतर्भूत असलेल्या दुसऱ्या कोणत्याही उपबंधास बाध न येता, जर कोणत्याही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्याचा वापर केल्यामुळे माणसांच्या किंवा जनावरांच्या जीवित्तास धोका होण्याची शक्यता आहे किंवा अशा कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या बाबतीत दावा केल्या-
नुसार त्यामध्ये गुणकारिता नाही किंवा गुणकारितेच्या दृष्टीने समर्थनीय होणार नाही अशी घटकद्रव्ये व ती अशा परिमाणात त्या औषधिद्रव्यात आहेत आणि लोकहितास्तव तसे आवश्यक व समयोचित व ती अशा परिमाणात त्या औषधिद्रव्यात आहेत आणि लोकहितास्तव तसे आवश्यक व समयोचित मनाई करण्याची खात्री झाली तर, ते शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे अशा औषधिद्रव्याच्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास मनाई करू शकेल.]

शासकीय विश्लेषक. ३३च. (१) केंद्र शासनाला किंवा राज्य शासनाला शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे विहित अर्हता धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्ती त्यास योग्य वाटतील अशा व्यक्तींची, त्यांना केंद्र शासन किंवा, प्रकरणपरत्वे, राज्य शासन नेमून देईल अशा क्षेत्रासाठी शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्ती करता येईल.

(२) पोटकलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, केंद्र शासनाला व राज्य शासनाला देखील आपल्या अखत्याराखाली सेवा करत नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यांची, तो ज्याच्या अखत्यारा-
खाली सेवा बजावत असेल त्या शासनाची संमती घेतल्याखेरीज शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्ती करता येणार नाही.

१ (३) या कलमान्वये, एखादी व्यक्ती कोणत्याही औषधिद्रव्यांच्या निर्मितीत किंवा विक्रीत तिचा कोणत्याही आर्थिक हितसंबंध असल्यास, शासकीय विश्लेषक म्हणून नियुक्त केली जाणार नाही.]

निरीक्षक. ३३छ. (१) केंद्र शासनाला किंवा राज्य शासनाला शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे; विहित अर्हता धारण करणाऱ्या ज्या व्यक्ती त्यास योग्य वाटतील अशा व्यक्तींची, त्यांना केंद्र शासन किंवा, प्रकरणपरत्वे, राज्य शासन नेमून देईल अशा क्षेत्रासाठी निरीक्षक म्हणून नियुक्ती करता येईल.

(२) निरीक्षकाने कोणत्या शक्ती वापराव्यात व कोणती कामे पार पाडावीत, व कोणत्या शर्ती, मर्यादा किंवा निबंध यांच्या अधीनतेने अशा शक्ती वापरता येतील किंवा अशी कामे पार पाडता येतील ते विहित करण्यात येईल त्याप्रमाणे असेल.

(३) कोणत्याही औषधिद्रव्याच्या निर्मितीमध्ये किंवा विक्रीमध्ये ज्या व्यक्तीचा कोणताही आर्थिक हितसंबंध असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीला या कलमाखाली निरीक्षक म्हणून नियुक्त करण्यात येणार नाही.

(४) 'भारतीय दंड संहिता' (१८६० चा ४५) — कलम २१ च्या अर्थानुसार, प्रत्येक निरीक्षक हा लोकसेवक असल्याचे मानले जाईल व त्याची नियुक्ती करणारे शासन यासंबंधात विनिर्दिष्ट करील अशा प्राधिकार्यास तो पदतः दुय्यम असेल.

३३ज. कलमे २२, २३, २४ व २५ यांचे उपबंध व त्यांखाली कोणतेही नियम करण्यात आले असल्यास असे नियम हे, शक्य होईल तेथवर, चौथ्या प्रकरणाखाली नियुक्त करण्यात आलेल्या निरीक्षकाच्या आणि शासकीय विश्लेषकाच्या संबंधात असे लागू होतात तसेच ते या प्रकरणाखाली नियुक्त करण्यात आलेल्या निरीक्षकाच्या व शासकीय विश्लेषकाच्या संबंधात लागू होतील; मात्र फरक एवढाच की, उक्त कलमातील "औषधिद्रव्य" याचे निर्देश हे १ आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी "औषधिद्रव्य" या संबंधीचे निर्देश आहेत असे समजून त्याप्रमाणे त्यांचा अर्थ लावण्यात येईल.

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३२ द्वारे समाविष्ट केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम २ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

१[३३३. जो कोणी स्वतः किंवा त्याच्या बतीने इतर कोणत्याही व्यक्तीमार्फत—

(१) (क) (एक) कलम ३३ डड अन्वये भेसळयुक्त असल्याचे मानले जाणारे; किंवा

(दोन) कलम ३३ डडग च्या खंड (ग) अन्वये आवश्यक असल्याप्रमाणे विधिग्राह्य लायसनाशिवाय, कोणतेही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील तो, एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास आणि दोन हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल;

(ख) कलम ३३ डडक अन्वये बनावट असल्याचे मानले जाणारे, कोणतेही आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्य विक्रीकरता किंवा वितरणाकरता निर्माण करील तो, ज्याची मुदत एक वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव, ती न्यायनिर्णयात नमूद करून, एक वर्षांपेक्षा कमी मुदतीच्या कारावासाची व पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी द्रव्यदंडाची शिक्षा ठोठावू शकेल;

(२) या प्रकरणाच्या अन्य कोणत्याही उपबंधांचे किंवा कलम ३३३ द्वारे लागू केल्यानुसार कलम २४ च्या उपबंधांचे किंवा या प्रकरणान्वये केलेल्या कोणत्याही नियमाचे उल्लंघन करील तो, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, आणि पाचशे रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल.

३३३. (१) जो कोणी—

(क) कलम ३३३ च्या पोटकलम (१), खंड (क) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, आणि दोन हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल;

(ख) कलम ३३३ च्या पोटकलम (१), खंड (ख) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, ज्याची मुदत दोन वर्षांपेक्षा कमी असणार नाही, परंतु सहा वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा कारावासास, आणि पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल :

परंतु, न्यायालय कोणत्याही योग्य आणि विशेष कारणांस्तव, ती कारणे न्यायनिर्णयात नमूद करून, दोन वर्षांपेक्षा कमी मुदतीच्या कारावासाची आणि दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी द्रव्यदंडाची शिक्षा ठोठावू शकेल;

(ग) कलम ३३३ च्या पोटकलम (२) खालील अपराधाबद्दल दोषी ठरला असून, पुन्हा त्याच खंडाखालील अपराधाबद्दल दोषी ठरवण्यात आला असेल तो, सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा एक हजार रुपयांपेक्षा कमी असणार नाही इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल.]

३३३. कोणतीही व्यक्ती या प्रकरणाखाली दोषी ठरवण्यात आले असेल त्याबाबतीत, ज्या अघिहरण करणे.
१[आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्याच्या साठ्याच्या बाबतीत उल्लंघन करण्यात आले असेल तो साठ अघिहृत केला जाण्यास पात्र असेल.

३३३. कलम ३३३ मध्ये अंतर्भूत असलेले उपबंध खेरीजकरून या प्रकरणाचे इतर उपबंध हे, शासकीय विभागांना
इतर कोणत्याही व्यक्तीने कोणत्याही १[आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्याच्या विक्रीसाठी उपबंध लागू असणे.
केलेल्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास जसे लागू होतात तसेच ते शासनाच्या कोणत्याही विभागाने
अशा औषधिद्रव्यांच्या विक्रीसाठी केलेल्या निर्मितीस, विक्रीस किंवा वितरणास लागू होतील.

३३३. (१) १[कलम ३३३ च्या पोटकलम (४) अन्वये विनिर्दिष्ट प्राधिकाऱ्याच्या पूर्व परवानगीने] निरीक्षकाशिवाय इतर कोणत्याही व्यक्तीला या प्रकरणाखाली खटला दाखल करता येणार नाही. अपराधांची दखल
येणे.

(२) १[महानगर दंडाधिकाऱ्याच्या किंवा प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकाऱ्याच्या] न्यायालयापेक्षा कनिष्ठ असे कोणतेही न्यायालय या प्रकरणाखालील शिक्षापात्र अपराधाची संपरीक्षा करणार नाही.

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३३ द्वारे मूळ कलमे ३३३ आणि ३३३ यांऐवजी घातले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम २ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३४ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३४ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

एच ४७९७-६

नियम करण्याची केंद्र शासनाची शक्ती. ३३६. (१) या प्रकरणाच्या उपबंधांची अंमलबजावणी करण्यासाठी केंद्र शासनाला [मंडळाशी विचारविनिमय केल्यानंतर किंवा त्याच्या शिफारशीवरून] व शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे आगाऊ प्रसिद्धी देऊन नियम करता येतील :

परंतु, मंडळाशी विचारविनिमय न करता नियम करणे आवश्यक आहे अशी परिस्थिती उद्भवली असल्याचे केंद्र शासनाचे मत असेल तर विचारविनिमयाला फाटा देता येईल, पण अशा बाबतीत नियम केल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत, मंडळाशी विचारविनिमय करावा लागेल आणि उक्त नियमांच्या विशोधनाच्या संबंधात मंडळ करील अशा कोणत्याही सूचना केंद्र शासनाला विचारात घ्यावा लागतील.

(२) पूर्वगामी शक्तीच्या व्यापकतेला बाध न येता, अशा नियमांमध्ये,—

(क) [आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्यांची चाचणी किंवा विश्लेषण करण्यासाठी प्रयोगशाळा स्थापन करण्याची तरतूद करता येईल;

(ख) शासकीय विश्लेषकांची अहंता व कामे आणि निरीक्षकांच्या अहंता विहित करता येतील;

(ग) कोणत्याही [आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्यावर त्यात अंतर्भूत असल्याचे अभिप्रेत असणाऱ्या घटकद्रव्यांची यथातथ्य सूची लावलेली आहे किंवा कसे हे निश्चित करताना उपयोगात आणावयाच्या चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या पद्धती विहित करता येतील;

(घ) एखादा पदार्थ हा विषारी पदार्थ असल्याचे विनिर्दिष्ट करता येईल;

(ङ) [आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्ये यांची विक्रीसाठी निर्मिती करण्याच्या [आणि संस्कारित आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांची विक्री करण्याच्या] लायसनाचे नमुने, अशा लायसनासाठी करावयाच्या अर्जाचा नमुना, अशी लायसने ज्या शर्तीवर देता येतील त्या शर्ती, ती देण्याची शक्ती असलेले प्राधिकरण व त्यासाठी देय असलेली फी विहित करता येईल. [आणि जेथे या प्रकरणाच्या कोणत्याही उपबंधाचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे उल्लंघन केले गेले तर किंवा ज्या शर्तीवर ती लायसने दिलेली असतील त्यांपैकी कोणत्याही शर्तीचे पालन झाले नाही तर, अशा कोणत्याही प्रकरणी, असे लायसन रद्द किंवा तहकूब करण्याबाबत उपबंध करता येईल];

[(च) आयुर्वेदिक, सिद्ध आणि युनानी औषधिद्रव्ये आवेष्टित करताना—औषधिद्रव्यांशी शेट संपर्क येणाऱ्या आवेष्टन साहित्याच्या वापरासंबंधीसुद्धा—पालन करावयाच्या शर्ती विहित करता येतील, आवेष्टित केलेल्या औषधिद्रव्यांवर कशा रीतीने लेबले लावावीत त्याबाबत विनियमन करता येईल आणि लेबलांवर कोणत्या बाबी समाविष्ट केल्या पाहिजेत किंवा करता कामा नयेत ते विहित करता येईल];

(छ) तपासणीच्या, चाचणीच्या किंवा विश्लेषणाच्या प्रयोजनासाठी कोणत्या शर्तीवर [आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी] औषधिद्रव्यांची अल्प प्रमाणात निर्मिती करता येईल त्या शर्ती विहित करता येतील; आणि

[(छळ) रंगवण्याच्या प्रयोजनाकरता कोणता किंवा कोणते रंग आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्याला असावेत किंवा त्यात समाविष्ट असावेत ते कलम ३३ डड मधील खंड (घ) अन्वये विहित करता येईल;

(छडक) कलम ३३ डख अन्वये आयुर्वेदिक, सिद्ध किंवा युनानी औषधिद्रव्यांकरता मानके विहित करता येतील.]

(ज) या प्रकरणाखाली विहित करावयाची किंवा करता येईल अशी इतर कोणतीही बाब.

पहिली अनुसूची ३३७. या प्रकरणाच्या प्रयोजनासाठी पहिल्या अनुसूचीमध्ये भर घालण्याबद्दल किंवा ती अन्यथा विशोधित करण्याबद्दल मंडळाशी विचारविनिमय केल्यानंतर व तसा आपला उद्देश असल्याविषयी शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे किमान तीन महिन्यांची नोटीस दिल्यानंतर केंद्र शासनाला तशाच अधिसूचनेद्वारे तसे करता येईल आणि त्यानंतर उक्त अनुसूची त्याप्रमाणे विशोधित झाली असल्याचे मानण्यात येईल.]

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३५ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम २ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३५ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३५ द्वारे मूळ खंड (च) ऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

प्रकरण ५ वे

संकीर्ण

१ [३३त.] केंद्र शासन, कोणत्याही राज्याला या अधिनियमाच्या किंवा त्याखाली केलेल्या कोणत्याही नियमाच्या उपबंधांची किंवा काढलेल्या आदेशांची अंमलबजावणी त्या राज्यात करण्याबाबत स्वतःला आवश्यक वाटतील असे निदेश देऊ शकेल.

निदेश देण्याची शक्ती.

३४. (१) जर या अधिनियमाखालील अपराध एखाद्या कंपनीने केला असेल तर, अपराध घडला त्यावेळी जी जी व्यक्ती कंपनीच्या कामकाज चालनाबद्दल तिची प्रभारी होती आणि तिला जबाबदार होती ती प्रत्येक व्यक्ती, तसेच कंपनीही त्या अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानले जाईल आणि त्यांच्याविरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा मिळण्यास त्या पात्र असतील :

कंपन्यांनी केलेले अपराध.

परंतु, अपराध आपल्या नकळत घडला किंवा असा अपराध घडू नये म्हणून आपण सर्व प्रकारे वाजवी तत्परता दाखवली होती असे जर त्या व्यक्तीने शाबीत केले तर, या पोटकलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे अशी कोणतीही व्यक्ती या अधिनियमात उपबंधित केलेल्या कोणत्याही शिक्षेस पात्र होणार नाही.

(२) पोटकलम (१) मध्ये कोहीही अंतर्भूत असले तरी, जर या अधिनियमाखालील अपराध एखाद्या कंपनीने केला असेल, आणि कंपनीचा कोणताही संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा अन्य अधिकारी यांच्या संमतीने किंवा मूकानुमतीने तो अपराध करण्यात आला होता अथवा त्याने केलेल्या कोणत्याही हलगर्जीपणाशी त्या अपराधाचा कारणसंबंध जोडता येण्यासारखा आहे असे शाबीत झाले तर, असा संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा अन्य अधिकारी हासुद्धा त्या अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानले जाईल आणि त्यांच्याविरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा मिळण्यास तो पात्र असेल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ,—

(क) “कंपनी” याचा अर्थ, कोणताही निगमनिकाय असा आहे, आणि त्यामध्ये पेढी किंवा अन्य व्यक्तिसंघ यांचा समावेश आहे; आणि

(ख) “संचालक” याचा पेढीच्या संबंधातील अर्थ, पेढीतील मागीदार असा आहे.

[३४क. जर प्रकरण ४ थे किंवा प्रकरण ४थे क खालील एखादा अपराध कोणत्याही शासकीय विभागाने केलेला असेल त्याबाबतीत, केंद्र शासनाने औषधिद्रव्याची निर्मिती, विक्री किंवा त्याचे वितरण याचा प्रभारी म्हणून विनिर्दिष्ट केले असेल असे प्राधिकरण किंवा असे प्राधिकरण विनिर्दिष्ट केलेले नसेल त्याबाबतीत, विभागाचा प्रमुख हा अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानण्यात येईल आणि त्यांच्याविरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा मिळण्यास तो पात्र असेल:

शासकीय विभागांनी केलेले अपराध.

परंतु, अपराध आपल्या नकळत घडला किंवा असा अपराध घडू नये म्हणून आपण शक्य तेवढी वाजवी तत्परता दाखवली होती असे जर या प्राधिकरणाने किंवा व्यक्तीने शाबीत केले तर, या कलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे असे प्राधिकरण किंवा अशी व्यक्ती ४ थ्या प्रकरणात किंवा ५व्या प्रकरणात उपबंधित केलेल्या कोणत्याही शिक्षेस पात्र होणार नाही.]

[३४कक. या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली केलेल्या नियमान्वये शक्तींचा वापर करणारा जो कोणताही निरीक्षक—

ताप देण्याच्या हेतूने झडती किंवा अभिग्रहण करण्याबद्दल शिक्षा.

(क) संशयास वाजवी आधार कारण असल्याशिवाय कोणतीही जागा, वाहन, जलयान किंवा इतर परिवाहन याची झडती घेईल; किंवा

(ख) ताप देण्याच्या हेतूने किंवा निष्कारण कोणत्याही व्यक्तीची झडती घेईल; किंवा

(ग) ताप देण्याच्या हेतूने किंवा निष्कारण कोणतेही औषधिद्रव्य किंवा सौंदर्यप्रसाधन अगर कोणताही पदार्थ किंवा वस्तु अगर कोणताही अभिलेख, नोंदपुस्तक, दस्तऐवज, किंवा अन्य महत्त्वाची वस्तु अभिग्रहण करील; किंवा

(घ) एखादी कृती आपल्या कर्तव्याच्या अंमलबजावणीसाठी आवश्यक आहे असे सकारण वाटल्या शिवाय कोणत्याही व्यक्तीस क्षतिकारक होईल अशी अन्य कोणतीही कृती असा निरीक्षक म्हणून करील, तो एक हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र ठरेल.]

१. १९५५ चा अधिनियम क्रमांक ११, कलम १६ द्वारे कलम ३४ ऐवजी दाखल केले.
२. १९६० चा अधिनियम क्रमांक ३५, कलम ११ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम २७ द्वारे कलम ३३ क ला कलम '३३त' असा नवीन क्रमांक देण्यात आला (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
४. वरील अधिनियमाच्या कलम २८ द्वारे समाविष्ट केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ३६ द्वारे समाविष्ट केले. (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

या अधिनियमाखाली १५ ज्या न्यायालयापुढे दोषसिद्धी झाली त्या न्यायालयाकडे निरीक्षकाने अर्ज केल्यावर] न्यायालय अपराध्याचे दिलेले शिक्षादेश प्रसिद्ध करणे. त्याचे राहण्याचे ठिकाण, ज्या अपराधाबद्दल त्याला दोषी ठरवण्यात आले असेल तो अपराध आणि त्याला देण्यात आलेली शिक्षा या गोष्टी न्यायालय निदेश देईल अशा वृत्तपत्रात किंवा अशा इतर रीतीने अशा व्यक्तीच्या खर्चाने प्रसिद्ध [करवील].

(२) अशा प्रसिद्धीचा खर्च दोषसिद्धीच्या खर्चाचा एक भाग असल्याचे मानण्यात येईल आणि तो खर्च ज्या रीतीने वसूल केला जातो त्याच रीतीने हा खर्चही वसुलीयोग्य असेल.

३६. १['फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३, ' (१९७४ चा २२)] * * * यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, १[कोणत्याही महानगर दंडाधिकार्याने किंवा प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकार्याने] या अधिनियमाद्वारे प्राधिकृत असेल अशी आणखी कोणतीही शिक्षा १['फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ ' (१९७४ चा २२)] * * * याखालील आपल्या शक्तींच्या कक्षबाहेर जाऊन देणे हे कायदेशीर होईल.

१[३६क. 'फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ ' (१९७४ चा २) यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, कलम ३३३, पोटकलम (१) च्या खंड (ख) खालील अपराध खेरीजकरून, जास्तीत जास्त तीन वर्षांच्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असलेल्या या अधिनियमाखालील सर्व अपराधांची या बाबतीत राज्य शासनाद्वारे विशेष शक्ती प्रदान केलेल्या प्रथम किंवा न्याय दंडाधिकार्याद्वारे, किंवा एखाद्या महानगर दंडाधिकार्याद्वारे संक्षिप्त संपरीक्षा केली जाईल आणि उक्त संहितेतील कलम २६२ ते २६५ (दोन्ही धरून) त्यांचे उपबंध शक्य असेल तेथवर, अशा संपरीक्षेस लागू होतील :

परंतु, या कलमाखालील संक्षिप्त संपरीक्षेत कोणतीही दोषसिद्धी झाल्यास त्या बाबतीत, दंडाधिकार्याने जास्तीत जास्त एक वर्ष मुदतीच्या कारावासाचा शिक्षादेश देणे कायदेशीर ठरेल :

परंतु आणखी असे की, त्या कलमाखालील संक्षिप्त संपरीक्षेच्या प्रारंभी किंवा तिच्या ओघात जर दंडाधिकार्यास असे वाटले की, एक वर्षाच्या अधिक मुदतीच्या कारावासाचा शिक्षादेश द्यावा लागेल अशा स्वरूपाचे ते प्रकरण आहे किंवा इतर कोणत्याही कारणास्तव प्रकरणाची संक्षिप्त संपरीक्षा करणे अनिष्ट आहे, तर दंडाधिकारी पक्षकारांची सुनावणी झाल्यानंतर तशा अर्थाचा आदेश नमूद करील आणि त्यानंतर साक्ष तपासणी झालेल्या कोणत्याही साक्षीदारास पुन्हा बोलावील आणि उक्त संहितेद्वारा उपबंधित केलेल्या पद्धतीनुसार प्रकरणाची सुनावणी किंवा फेरसुनावणी चालू करील.]

३७. या अधिनियमाखाली सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या कोणत्याही गोष्टीबद्दल कारवाईला संरक्षण. कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध कोणताही दावा, खटला किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही होऊ शकणार नाही.

नियम संसदेसमोर ठेवावयाचे. १[३८. या अधिनियमाखाली केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर होईल तितक्या लवकर संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर, ते सत्रासीन असताना एका सत्राने बनलेल्या अथवा दोन किंवा अधिक क्रमवर्ती सत्रे मिळून बनलेल्या एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीकरता ठेवला जाईल, १[आणि पूर्वोक्त सत्राच्या किंवा क्रमवर्ती सत्रांच्या पाठोपाठचे सत्र संपण्यापूर्वी जर,] त्या नियमात कोणतेही आपरिवर्तन करण्याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले किंवा तो नियम करण्यात येऊ नये याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले तर, त्यानंतर तो नियम अशा आपरिवर्तित रूपातच परिणामक होईल, किंवा, प्रकरणपरतवे, मूळीच परिणामक होणार नाही, तथापि अशा कोणत्याही आपरिवर्तनामुळे किंवा शून्यीकरणामुळे, तत्पूर्वी त्या नियमाखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.]

१. १९८२ चा अधिनियम ६८, —कलम ३७ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी, १९८४ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या—कलम ३८ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३ कलम २९ द्वारे मूळ मजकूर माळला. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९८२ चा अधिनियम ६८, कलम ३९ द्वारे समाविष्ट केले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम ३० द्वारे जादा दाखल केले. (१५ सप्टेंबर, १९६४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ४० द्वारे मूळ मजकुराऐवजी घातले (१ फेब्रुवारी, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

[पहिली अनुसूची]

[कलम ३ (क) पहा.]

क- [आयुर्वेदिक व सिद्ध वैद्यक प्रणाली]

अनुक्रमांक	पुस्तकाचे नाव	अनुक्रमांक	पुस्तकाचे नाव
	आयुर्वेद	४३	काश्यप संहिता
१	आरोग्य कल्पद्रुम	४४	भेलसंहिता
२	अर्क प्रकाश	४५	विश्वनाथ चिकित्सा
३	आर्य भिषक्	४६	वृंद चिकित्सा
४	अष्टांगहृदय	४७	आयुर्वेद चिंतामणि
५	अष्टांग संग्रह	४८	अभिनव चिंतामणि
६	आयुर्वेद कल्पद्रुम	४९	आयुर्वेद रत्नाकर
७	आयुर्वेद प्रकाश	५०	योगरत्नसंग्रह
८	आयुर्वेद संग्रह	५१	रसमित्र
९	भषज्य रत्नावली	५२	द्रव्यगुणानिघंटु
१०	बृहत् भैषज्य रत्नाकर	५३	रस मंजिरी
११	भाव प्रकाश	५४	वंगसेन
१२	बृहत् निघंटु रत्नाकर		सिद्ध
१३	चरक संहिता	५५	सिद्ध वैद्य थिस्तु
१४	चक्र दत्त	५६	थेरायर महा कारीसाळ
१५	गद निग्रह	५७	ब्रह्ममुनि कास्वकाडाई (३००)
१६	कुपी पक्व रसायन	५८	भोगर (७००)
१७	निघंटु रत्नाकर	५९	पुलिष्पाती (५००)
१८	रस चंडांशु	६०	अगस्थियार परिपूरणम् (४००)
१९	रस राज सुंदर	६१	थेरायर यामगम्
२०	रसरत्न समुच्चय	६२	अगस्थियार चेंदुरम् (३००)
२१	रसतंत्र सार सिद्ध प्रयोग संग्रह	६३	अगस्थियार (१५००)
२२	रस तरंगिणी	६४	आत्मरक्षामृथम्
२३	रस योग सागर	६५	अगस्थियार पीन (८०)
२४	रस योग रत्नाकर	६६	अगस्थियार रत्न चुक्कम्
२५	रस योग संग्रह	६७	थेरायर कारीसाळ (३००)
२६	रसेंद्र सार संग्रह	६८	वीरममुनि नस कंदम्
२७	रस प्रदीपिका	६९	अगस्थियार (६००)
२८	सहस्त्रयोग	७०	अगस्थियार कानमा सुधीरम्
२९	सर्वरोग चिकित्सा रत्नम्	७१	१८ सिद्धरस चितराई कोवई
३०	सर्वयोग चिकित्सा रत्नम्	७२	योग वध कवियम्
३१	शारंगधर संहिता	७३	थेरायर थार
३२	सिद्ध भषज्य मणिमाला	७४	अगस्थियार वैद्य कवियम् (१५००)
३३	सिद्ध योग संग्रह	७५	बाल वगदम्
३४	सुश्रुत संहिता	७६	चिमिलु रत (रत) चुक्कम्
३५	वैद्य चिंतामणि	७७	नागमुनि (२००)
३६	वैद्य शब्द सिंधु	७८	अगस्थियार चिलराई कोवई
३७	वैद्य चिकित्सा सार	७९	चिकिचा रत दीपम्
३८	वैद्य जीवन	८०	अगस्थियार नयन विधि
३९	वासव राजीयम्	८१	युगी कारीसाळ (१५१)
४०	योग रत्नाकर	८२	अगस्थियार वल्लथी (६००)
४१	योग तरंगिणी	८३	थेरायर थैला वरकम्
४२	योग चिंतामणि		

१. १९६४ चा अधिनियम क्रमांक १३, कलम ३१ द्वारे मूळ अनुसूचीऐवजी दाखल केले. १ फेब्रुवारी १९६९ रोजी व तेव्हापासून पहिली अनुसूची अंमलात आली आणि १५ सप्टेंबर १९६४ रोजी व तेव्हापासून दुसरी अनुसूची अंमलात आली.

२. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ४१ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

एच ४७९७-७ (१,५८४-७-९१)

[ख-युनानी तिब्ब वैद्यक प्रणाली]

अनुक्रमांक	पुस्तकाचे नाव	अनुक्रमांक	पुस्तकाचे नाव
१	करबादिन काद्री	७	करबादिन जादीद
२	करबादिन कबीर	८	किताल्फ-उल-ताकलीस
३	करबादिन आझम	९	सनत् उल-ताकलीस
४	इलाज-उल-अभराझ	१०	बिफता-उल-खाजनी
५	अल् करबादिन	११	मादन-उल-अकसीर
६	बियाझ कबीर-खंड २	१२	माखझन-उल्-मुराबत

दुसरी अनुसूची

(कलम ८ व १६ पहा)

आयात केलेल्या औषधिद्रव्यांच्या बाबतीत किंवा विक्रीसाठी निषिद्ध केलेल्या, विकलेल्या, विक्रीसाठी साठवून ठेवलेल्या किंवा झाडलेल्या अथवा वितरित केलेल्या औषधिद्रव्यांच्या बाबतीत अनुसरावयाची मानके.

औषधिद्रव्याचा वर्ग	अनुसरावयाचे मानक
१	२
१. पेटंट किंवा एकस्वाधिकार औषधे. [समचिकित्सा औषधान्वयतिरिक्त]	लेबलावर किंवा पात्रावर विहित रीतीने दर्शवावयाचे सूत्र किंवा घटकद्रव्यांची सूची आणि विहित करण्यात येतील अशी इतर मानके.
२. लस, रक्तजल (सेरा), जीवविष, विषाभ, प्रतिविष व प्रतिजैव म्हणून सामान्यतः ओळखले जाणारे पदार्थ व तत्सम स्वरूपाची जैव उत्पादने.	'इंटरनॅशनल लॅबोरेटरी फॉर बायोलॉजिकल स्टॅंडर्ड्स, स्टॅटस सेरम इन्स्टिट्यूट, कोपनहेगन' मध्ये राखण्यात येणारी मानके आणि विहित करण्यात येतील अशी तीव्रता, दर्जा व शुद्धता यासंबंधीची आणखी मानके.
३. जीवनसत्वे, हॉर्मोन्स व तत्सदृश उत्पादने.	'इंटरनॅशनल लॅबोरेटरी फॉर बायोलॉजिकल स्टॅंडर्ड्स, नॅशनल इन्स्टिट्यूट फॉर मेडिकल रिसर्च, लंडन' मध्ये राखण्यात येणारी मानके आणि विहित करण्यात येतील अशी तीव्रता, दर्जा व शुद्धता यासंबंधीची आणखी मानके.
४. मनुष्यप्राण्यांच्या शरीराची रचना किंवा कोणतेही कार्य यावर परिणाम होण्यासाठी उद्देशित असलेले अथवा मनुष्यप्राण्यांमध्ये किंवा जनावरांमध्ये रोग निर्माण करणारे असे जीवजंतू किंवा कीटक यांच्या नाशाकरता वापरण्यासाठी उद्देशित असलेले पदार्थ (अन्नावयतिरिक्त).	विहित करण्यात येतील अशी मानके
* ४-क. समचिकित्सा औषधे :	
(क) भारताच्या समचिकित्सा औषधिगुणधर्मग्रंथा-मध्ये समाविष्ट असलेली औषधिद्रव्ये.	भारताच्या समचिकित्सा औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळच्या आवृत्तीत विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली ओळख, शुद्धता व तीव्रता यांची मानके.
(ख) भारताच्या समचिकित्सा औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये समाविष्ट नसलेली परंतु अमेरिकेच्या किंवा युनायटेड किंग्डमच्या किंवा जर्मन समचिकित्सा औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये समाविष्ट असलेली औषधिद्रव्ये.	अशा औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळच्या आवृत्तीत विहित करण्यात आलेली ओळख, शुद्धता व तीव्रता यांची मानके आणि विहित करण्यात येतील अशी इतर मानके.

१. १९८२ चा अधिनियम क्रमांक ६८, कलम ४१ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले. (१ फेब्रुवारी १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

२. अधिसूचना क्रमांक एस.ओ. ८८७, दिनांक १९ मार्च १९६६ द्वारे समाविष्ट केले; भारताचे राजपत्र, भाग दोन विभाग ३ (दोन); पृ. ८१९.

* आरोग्य व कुटुंबकल्याण मंत्रालयाची अधिसूचना क्रमांक दहा-११०१४/३/७७-डी/एम/एस व पीएफए, दिनांक ६ जून १९७८ द्वारे विशोधित केले.

औषधिद्रव्याचा वर्ग

१

अनुसारावयाचे मानक

२

(ग) भारताच्या समचिकित्सा औषधिगुणधर्म-पात्रावरील लेबलावर विहित रीतीने दर्शवलेले सूत्र किंवा ग्रंथामध्ये किंवा अमेरिकेच्या किंवा युनायटेड किंगडमच्या किंवा जर्मन समचिकित्सा औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये चटकद्रव्यांची सूची आणि केंद्र शासन विहित करील अशी इतर मानके.

५. इतर औषधिद्रव्ये :

(क) भारताच्या औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये समाविष्ट केलेली औषधिद्रव्ये. भारताच्या औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळी प्रचलित असलेल्या आवृत्तीत विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली ओळख, शुद्धता व तीव्रता यांची मानके व विहित करण्यात येतील अशी मानके.

जर भारताच्या औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळी प्रचलित असलेल्या आवृत्तीत औषधिद्रव्यांसाठी ओळख, शुद्धता आणि तीव्रता यांची मानके विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली नसतील, परंतु लगतपूर्वीच्या भारतीय औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या आवृत्तीत ती विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली असतील त्याबाबतीत, ओळख, शुद्धता आणि तीव्रता यांची मानके म्हणजे लगतपूर्वीच्या भारतीय आवृत्तीतील मानके आणि विहित करण्यात येतील अशी इतर मानके असतील.

(ख) भारतीय औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये समाविष्ट करण्यात न आलेली, परंतु इतर कोणत्याही देशाच्या अधिकृत औषधिगुणधर्मग्रंथामध्ये समाविष्ट करण्यात आलेली औषधिद्रव्ये. इतर कोणत्याही देशाच्या प्राधिकृत औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळी प्रचलित असलेल्या आवृत्तीत औषधिद्रव्यांसाठी विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली ओळख, शुद्धता व तीव्रता यांची मानके आणि विहित करण्यात येतील अशी इतर मानके.

जर अधिकृत औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या त्या त्या वेळी प्रचलित असलेल्या आवृत्तीत औषधिद्रव्यांसाठी ओळख, शुद्धता आणि तीव्रता यांची मानके विनिर्दिष्ट करण्यात आलेली नसतील, परंतु लगतपूर्वीच्या अधिकृत औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या आवृत्तीत ती विनिर्दिष्ट करण्यात आली असतील त्याबाबतीत, ओळख, शुद्धता व तीव्रता यांची मानके म्हणजे अशा लगतपूर्वीच्या अशा अधिकृत औषधिगुणधर्मग्रंथाच्या आवृत्तीतील मानके व विहित करण्यात येतील अशी इतर मानके असतील.]

*१. अधिसूचना क्रमांक जी.एस.आर. ८८५, दिनांक १८ ऑगस्ट १९७३ द्वारे दाखल केले, भारताचे राजपत्र, भाग दोन, विभाग ३ (एक).

औषधिद्रव्ये व सौंदर्यप्रसाधने अधिनियम, १९४०
THE DRUGS AND COSMETICS ACT, 1940

मराठी-इंग्रजी शब्दसूची

आभ्यंतर किंवा बाह्य उपयोगासाठी	for internal or external administration	[क.३ (ज) (दोन)]
आर्थिक हितसंबंध	financial interest	[क.२१ (३)]
उद्भिज रसायनशास्त्रज्ञ	Phyto-Chemist	[क.३३ग (२) (सात)]
उपचारशास्त्र	therapeutics	[क.५ (२) (अकरा)]
एकस्वाधिकार औषध	proprietary medicine	[क.३ (ह)]
ओळख	identity	[दुसरी अनुसूची (एक) (क)]
औषधरसायनशास्त्र	pharmaceutical chemistry	[क.५ (२) (दहा)]
औषध-व्यवसाय	pharmacy	[क.५ (२) (दहा)]
औषधिगुणविद्या	pharmacognosy	[क.५ (२) (दहा)]
औषधिगुणविद्यावेत्ता	Pharmacognocist	[क.३३ग (२) (सहा)]
औषधिद्रव्य	drug	[क.३ (६)]
कार्बनधात्विक संयुग	organometalic compound	[क.१२ (२) (ग)]
कुजका	decomposed	[क.९क (क)]
कृतिपाठ	recipe	[क.१०-स्पष्टी.]
खरे स्वरूप	true character	[क.९ख (ख)]
गुणकारिता	potency	[क.१२ (२) (छ)]
गुणकारी	(1) potent	[क.१०-स्पष्टी.]
	(2) therapeutic value	[क.९ (क)]
गैरछापाची औषधिद्रव्ये	misbranded drugs	[क.९-स.टी.]
घटकद्रव्यांची सूची	list of ingredients	[क.१० (घ)]
धाणेरडा	filthy	[क.९क (क)]
घातुक	deleterious	[क.९ख (ग)]
चाचणी	test	[क.१०-१ले परंतुक]
चूर्ण करणे	powder	[क.९ (क)]
जीवजंतू	vermin	[क.३ (ख) (दोन)]
जीवविष	toxine	[दुसरी अनुसूची (२)]
तीव्रता	strength	[दुसरी अनुसूची (२)]
दर्जा	quality	[दुसरी अनुसूची (२)]
दर्जाची मानके	standards of quality	[क.८-स.टी.]
निरीक्षक	Inspector	[क.३ (ग)]
निर्मिती	manufacture	[क.३ (च)]
परीक्षण	examination	[क.१०-परंतुक]
पॉलिश करणे	polish	[क.९ (क)]
पेटंट औषध	patent medicine	[क.३ (ज)]
प्रतिकथन	plea	[क.१९-स.टी.]

मराठी-इंग्रजी सूची—चालू

प्रतिजैव	antigen	[दुसरी अनुसूची (२)]
प्रतिबंध करणे	prevent	[क.१८(क) (चार)]
प्रतिविष	antitoxin	[दुसरी अनुसूची (२)]
प्रमाण दर्जा	standard quality	[क.८]
प्रमाणीकरण	standardizing	[क. २२ (१) (क)]
(—ला) फाटा देणे	dispense (with)	[क.१२-परंतुक]
फुटकळ धंदा	retail business	[क.३ (च)]
बाह्यरूप	appearance	[क.३ (ककक)]
बोधचित्र	device	[क.१० (इ)]
भारतीय औषधिगुणधर्मग्रंथ	Indian pharmacopoeia	[क.३ (ज) (दोन)]
भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये	adulterated drugs	[क.९क]
मिश्रण	intermixture	[क.१९ (२) (ख)]
युनानी औषधिद्रव्ये	Unani drugs	[क.३ (क)]
रक्तजल	sera	[क.२२ (१) (क)]
लस	vaccine	[क.२२ (१) (क)]
लोकसेवक	public servant	[क.२१ (४)]
वाजवी किंमत	fair price	[क.२३ (१)]
विभागणी करणे	break up	[क.३ (च)]
विलेपित करणे	coat	[क.९ (क)]
विश्लेषण	analysis	[क.१०-११ परंतुक]
विषाभ	toxoid	[दुसरी अनुसूची (२)]
शासकीय विश्लेषक	Government Analyst	[क.३ (ग)]
शुद्धता	purity	[दुसरी अनुसूची (२)]
सडका	putrid	[क.९क (क)]
समचिकित्सा औषधे	Homoepathic medicines	[दुसरी अनुसूची (एक)]
सिद्ध	siddha	[क.३ (क)]
मुशोभित करणे	ornament	[क.३ (च)]
सूत्र	formula	[क.१० (घ)]
सौंदर्यप्रसाधन	cosmetic	[क.३ (ककक)]
सौंदर्ययुक्त करणे	beautify	[क.३ (ककक)]

THE DRUGS AND COSMETICS ACT, 1940

औषधिद्रव्ये व सौंदर्यप्रसाधने अधिनियम, १९४०

इंग्रजी-मराठी शब्दसूची

adulterated drugs	भेसळयुक्त औषधिद्रव्ये	[S.9A]
analysis	विश्लेषण	[S.10-1st proviso]
antigen	प्रतिजैव	[Second Schl.(2)]
antitoxin	प्रतिविष	[Second Schl.(2)]
appearance	बाह्यरूप	[S.3(aaa)]
beautify	सौंदर्ययुक्त करणे	[S.3(aaa)]
break up	विभागणी करणे	[S.3(f)]
coat	विलेपित करणे	[S.9(a)]
cosmetic	सौंदर्यप्रसाधन	[S.3(aaa)]
decomposed	कुजका	[S.9A(a)]
deleterious	घातुक	[S.9A(e)]
device	बोधचित्र	[S.10(e)]
dispense (with)	(-ला) काटा देणे	[S.12-proviso]
drug	औषधिद्रव्य	[S.3(b)]
examination	परीक्षण	[S.10-1st proviso]
fair price	वाजवी किंमत	[S.23(1)]
filthy	घाणेरडा	[S.9A(a)]
financial interest	आर्थिक हितसंबंध	[S.21(3)]
for internal or external administration	आभ्यंतर किंवा बाह्य उपयोगासाठी	[S.3(h)(ii)]
formula	सूत्र	[S.10(d)]
Government Analyst	शासकीय विश्लेषक	[S. 3(c)]
Homeopathic medicines	समचिकित्सा औषधे	[Second Schl.(4A)]
identity	ओळख	[Second Schl. 4A(a)]
Indian pharmacopoeia	भारतीय औषधिगुणधर्मग्रंथ	[S.3(h)(ii)]
Inspector	निरीक्षक	[S.3(e)]
intermixture	मिश्रण	[S.19(2)(b)]
list of ingredients	घटकद्रव्यांची सूची	[S.10(d)]
manufacture	निर्मिती	[S.3(f)]
misbranded drugs	गैरछापाची औषधिद्रव्ये	[S.9-m.n.]
organometallic compound	कार्बनधात्विक संयुग	[S.12(2)(c)]
ornament	सुशोभित करणे	[S.3(f)]
patent medicine	पेटंट औषध	[S.3(h)]
pharmaceutical chemistry	औषध रसायनशास्त्र	[S.5(2)(x)]
Pharmacognocist	औषधिगुणविद्यावेत्ता	[S.33C(2)(vi)]
pharmacognosy	औषधिगुणविद्या	[S.5(2)(x)]

इंग्रजी-भारती शब्दसूची—चालू

pharmacy	औषध-व्यवसाय	[S.5(2)(x)]
Phyto-chemist	उद्भिज रसायनशास्त्रज्ञ	[S.33C(2)(vii)]
plea	प्रतिकथन	[E.19-m.n.]
polish	पॉलिश करणे	[S.9(a)]
potency	गुणकारिता	[S.12(2)(g)]
potent	गुणकारी	[S.10-expl.]
powder	चूर्ण करणे	[S.9(a)]
prevent	प्रतिबंध करणे	[S.18(a)(iv)]
proprietary medicine	एकस्वाधिकार औषध	[S.3(h)]
public servant	लोकसेवक	[S.21(4)]
purity	शुद्धता	[Second Schl.(2)]
putrid	सडका	[S.9A(a)]
quality	दर्जा	[Second Schl.(2)]
recipe	कृतिपाठ	[S.10-expl.]
retail business	फुटकल धंदा	[S.3(f)]
sera	रक्तजल	[S.22(1)(a)]
siddha	सिद्ध	[S.3(a)]
standard quality	प्रमाण दर्जा	[S.8(1)]
standardizing	प्रमाणीकरण	[S.22(1)(a)(i)]
standards of quality	दर्जाची मानके	[S.8-m n.]
strength	तीव्रता	[Second Schl.(2)]
test	चाचणी	[S.10-1st proviso]
therapeutics	उपचारशास्त्र	[S.5(2)(xi)]
therapeutic value	गुणकारी	[S.9(a)]
toxine	जीवविष	[Second Schl.(2)]
toxoid	विषाभ	[Second Schl.(2)]
true character	खरे स्वरूप	[S.9B(b)]
Unani drugs	युनानी औषधिद्रव्ये	[S.3(a)]
vaccine	लस	[S.22(1)(a)]
vermin	जीवजंतू	[S.3(b)(ii)]